

Research Paper

Assessment of the Feasibility of the Goals of Comprehensive Regional Plans on the Spatial Distribution System of the Population in the Urban Settlements of Hormozgān Province

Masoud Haqlesan^{1*}, Ehsan Davarpanah², Mahsa Sodagar³

1. Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Ilkhchi Branch, Islamic Azad University, Ilkhchi, Iran.
2. PhD student of Urban Planning, Department of Architecture and Urban Planning, Aras International Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.
3. PhD student of Urban Planning, Department of Urban Planning, West Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

DOI: 10.22124/GSCAJ.2023.24560.1241

Received: 2023/05/26

Accepted: 2023/07/15

Abstract

Planning in the form of development and construction plans in Iran is the most basic tool for shaping urban settlements based on pre-planned systems. In this article, two issues have been followed to evaluate the feasibility of the goals of comprehensive regional plans on the spatial distribution system of the population in the urban settlements of Hormozgān province. First, has the residential system in the urban areas of Hormozgān province been realized based on the regional plans and goals or not? Second, how is the spatial distribution of the population, especially in terms of concentration and balance, in the minimum prime urban settlements of Hormozgān province? It was an applied-developmental research based on quantitative-analytical investigation. Considering the major goals of all four district plans in Hormozgān province based on proportionate and balanced distribution of population and settlement points, the first urban situation, balance, and concentration of population and distribution pattern of urban settlements in Hormozgān has been discussed province according to different indicators and models. The results indicated that while regional plans in Hormozgān Province have reasonably succeeded in predicting and suggesting urban settlement points at the provincial level, population predictions seem lower than the current situation. Nevertheless, in recent decades, the intensity of population concentration has decreased, and the population distribution in the provincial urban system has moved toward relative balance.

Keywords: Regional Comprehensive Plans, Urban System, Population Spatial Distribution, Hormozgān Province.

Highlight

- Planning in the form of development and construction plans are considered to be one of the most fundamental tools for shaping urban settlements in Iran.
- Realization of the objectives of regional comprehensive plans on the spatial distribution system of the population in the urban settlements of Hormozgan province, firstly based on the letters and goals of the regional plans and secondly, the state of the spatial distribution of the population has a balance of concentration and balance.
- District plans in Hormozgan province have succeeded in predicting and proposing urban settlements at the level of the province at an acceptable level.

Extended Abstract

Introduction

The spatial distribution of the population, both nationally and locally, is characterized by irregular dispersion. The majority of population and cities are located in the northern and western regions of the country. Meanwhile, the southern coastal provinces and regions, including Hormozgān province, suffer from low population density, the spatial order of cities, and the strategic planning of irregular population dispersion in urban centers. This article used four categories of

* Corresponding Author: ma.haghlesan@iau.ac.ir

indices to investigate the settlement of the population and spatial arrangement of cities in Hormozgān province and measure and match it with the goals and programs of regional plans (four regional plans including Bandar Abbās District, Bandar Lengeh District, Bandarjāsk District, and Qeshm District) which measure the degree of concentration and balance, prime urbanization, and population distribution.

Methodology

It was a quantitative-analytical research. The data collection method was documentary, using books and statistical yearbooks. Referring to the results of the general population and housing censuses from 1986 to 2016, the statistics of Hormozgān province and the population of urban centers were extracted and compared with the proposed goals and programs of regional development and construction plans of the province. Then, Given the substantial emphasis on goals and approaches in the province's regional plans, an investigation has been made into the issue of deconcentrating and the balanced and proportionate distribution of the urban population. Data classification and analysis of the spatial distribution system of urban settlements in Hormozgān Province have been carried out based on population criteria, utilizing models that examine prime urbanization, concentration, balance, and dispersion patterns. The results were then compared and analyzed concerning the anticipated distribution of the urban population and the objectives of the regional plans in Hormozgān Province. Microsoft Excel was used for calculations and graphs.

Results and discussion

The results showed that prime urbanization and population polarization are the most important features of population settlement in Hormozgān province. During the four decades studied, the demographic imbalance of the province's cities is evident due to the concentration of population, activities, facilities, and services in Bandar Abbas city and its 7 times distance with the second city (Mināb). Such a situation makes it clearer the necessity of planning and the goal of moving towards population balance and its redistribution by paying attention to areas prone to population loading based on region plans and programs. On the other hand, based on Herfindahl and Henderson indices, in recent decades, the intensity of population concentration has decreased and the distribution of population in the urban system of the province has advanced towards relative lack of concentration.

Conclusion

In a general summary regarding the future of urban network of Hormozgān province, it should be said that considering the current trends and also the comparison of the plans related to the direction of urban development with these trends and other factors that will influence it, if major changes in policies are not made we will likely face a new form of displacements in the form of migration and displacements, in favor of the more important hub (the prime city of Bandar Abbās).

Hormozgān province is facing four main problems in achieving balanced spatial development:

1- The intense concentration of the population, services, and investments in Bandar Abbās City has caused spatial heterogeneity and the decline of other areas, especially the villages;

The existence of a settlement void in the settlement hierarchy system and the neglect of the role of the middle city in modifying the settlement system and creating connections with small settlement centers;

3- The special environmental feature of the province due to its location in the desert and hot, dry areas; as a result of these factors, a part of the province's area cannot be used for settlement, such as Sanglakhi land (18 percent of the province's area), uncovered land, salty and sandy land, and sandy land;

4- Weak service delivery to the villages and the need for a more logical connection between villages and their higher level, which, as a result, affects the reduction of the population of these points and the migration process.

The appropriate solution is to strengthen the middle cities to improve the spatial structure and achieve a more balanced population distribution structure according to the theories presented in this research. In fact, by strengthening the middle cities, changing the pattern of migration from the village to the prime city will help the population have a more balanced migration pattern.

Funding

There is no funding support.

Assssss sCGrriiutinn

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

Citation:

Haqlesan, M., Davarpanah, E., and Sodagar, M. (2024). Assessment of the Feasibility of the Goals of Comprehensive Regional Plans on the Spatial Distribution System of the Population in the Urban Settlements of Hormozgān Province. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, 4(15), pp. 71-98. DOI: 10.22124/GSCAJ.2023.24560.1241

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ارزیابی تحقق‌پذیری هدف‌های برنامه‌های جامع ناحیه‌ای بر نظام توزیع فضایی جمعیت در سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان

مسعود حق‌لسان^{۱*}، احسان داورپناه^۲، مهسا سوداگر^۳

۱. استادیار گروه معماری و شهرسازی، واحد ایلخچی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلخچی، ایران.
۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه معماری و شهرسازی، واحد بین‌المللی ارس، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
۳. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

doi DOI: 10.22124/GSCAJ.2023.24560.1241

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۰۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۲۴

چکیده

برنامه‌ریزی در قالب طرح‌های توسعه و عمران در ایران از بنیادی‌ترین ابزار شکل‌دهی سکونتگاه‌های شهری بر اساس نظم و برنامه از پیش اندیشیده شده محسوب می‌شوند. در این مقاله با هدف ارزیابی تحقق‌پذیری هدف‌های برنامه‌های جامع ناحیه‌ای بر نظام توزیع فضایی جمعیت در سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان، دو موضوع دنبال شده است اول اینکه نظام سکونتگاهی در نقاط شهری استان هرمزگان بر اساس برنامه‌ها و اهداف طرح‌های ناحیه‌ای تحقق پیدا کرده است یا خیر؟ و دوم آنکه وضعیت توزیع فضایی جمعیت حداقل سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان از نظر تعادل تمرکز و توازن چگونه می‌باشد؟ بر این اساس نوع تحقیق کاربردی-توسعه‌ای و روش بررسی کمی-تحلیلی است. با توجه به اهداف کلان هر چهار طرح ناحیه‌ای در استان هرمزگان مبنی بر توزیع متناسب و متعادل جمعیت و نقاط سکونتگاهی، به بررسی وضعیت نخست شهری، تعادل و تمرکز جمعیت و الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری در استان هرمزگان بر اساس شاخص‌ها و مدل‌های مختلف شامل شاخص نخست شهری، شاخص دو شهر، شاخص چهارشهر-دیویدسون، شاخص چهارشهر مهتا، شاخص موماو و الوصایی، شاخص هرفیندال، شاخص هندرسون، شاخص آنتروپی، قاعده رتبه اندازه و شاخص میزان مجاورت پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد اگرچه طرح‌های ناحیه‌ای در استان هرمزگان در پیش‌بینی و پیشنهاد نقاط سکونتگاهی شهری در سطح استان در سطح قابل‌قبولی موفق عمل کرده است، با وجود پیش‌بینی‌های، جمعیت از وضع موجود پایین‌تر می‌باشد، اما در دهه‌های اخیر از شدت تمرکز جمعیت کاسته شده و توزیع جمعیت در نظام شهری استان به سمت تعادل نسبی پیش رفته است.

واژگان کلیدی: برنامه‌های جامع ناحیه‌ای، نظام شهری، توزیع فضایی جمعیت، استان هرمزگان.

نکات برجسته:

- برنامه‌ریزی در قالب طرح‌های توسعه و عمران از بنیادی‌ترین ابزارهای شکل‌دهی سکونتگاه‌های شهری در ایران محسوب می‌شوند.
- تحقق‌پذیری اهداف برنامه‌های جامع ناحیه‌ای بر نظام توزیع فضایی جمعیت در سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان، اول بر اساس نام‌ها و اهداف طرح‌های ناحیه‌ای و دوم آنکه وضعیت توزیع فضایی جمعیت دارای تعادل تمرکز و توازن می‌باشد.
- طرح‌های ناحیه‌ای در استان هرمزگان در پیش‌بینی و پیشنهاد نقاط سکونتگاهی شهری در سطح استان در سطح قابل‌قبولی موفق عمل کرده است.

۱. مقدمه

با آغاز قرن بیست و یکم یک رویداد بزرگ و چشمگیر در زندگی انسان به وجود آمد. در طی این دوره زمانی بیش از نیمی از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کردند و شهرها شکل غالب سکونتگاه‌های انسان در سراسر جهان بود آسیا و آفریقا بالاترین سطح و نرخ شهرنشینی را به ترتیب در این قرن تجربه خواهند کرد و پیش‌بینی شده که تا سال ۲۰۳۰ چین و هند، تقریباً ۱/۳ از کل جمعیت شهری جهان را به خود اختصاص خواهند داد (Fragkias, 2016: 24). در بسیاری از نقاط جهان شروع شهرنشینی شتابان با اقتصاد جهانی پیوند خورده است (Cohen, ۲۰۱۷: ۲۴) و در حال حاضر برای اولین بار در تاریخ بشر نیمی از جمعیت دنیا در شهرها زندگی می‌کنند. در حالی که توسعه شهری یک پدیده جهانی است (پاگ، ۱۳۹۹: ۱۹) در حدود ۹۵ درصد از افزایش جمعیت جهان در آینده، در مناطق شهری کشورهای در حال توسعه اتفاق خواهد افتاد. شهرنشینی سریع ابتدا در کشورهایی که دستخوش صنعتی شدن بودند در جهان توسعه یافته و سپس در آمریکای لاتین آشکار شد. امروزه مکان اصلی آن (شهرنشینی سریع) در فقیرترین قسمت‌های آسیا و آفریقا است. بیشتر از ۹۰ درصد از رشد جمعیت شهری جهان در سال ۲۰۳۰ در مناطق کمتر توسعه یافته اتفاق خواهد افتاد. مهم‌تر اینکه در این روند فزاینده شهرنشینی یک یا چند شهر محدود بر دیگر نقاط شهری سیطره یافته‌اند. برای اولین بار مارک جفرسوند جغرافی‌دان معروف آمریکایی موضوع شهر مسلط را وارد ادبیات جغرافیایی نمود. شهر مسلط شهری است که از نظر میزان جمعیت یا کارکرد بر دیگر شهرهای یک کشور به نحوی تحت‌تأثیر این شهرها که در ضمن پرجمعیت‌ترین شهرها هستند قرار می‌گیرند برآورد شده است که جمعیت شهری جهان از ۲/۸۶ میلیارد نفر در سال ۲۰۰۰ به ۴/۹۸ نفر در سال ۲۰۳۰ برسد تا قبل از سال ۱۳۳۵ توسعه شهری در ایران روند متعادلی داشت ولی تحول ناگهانی در رشد جمعیت شهرنشینی کشور بر پایه مرکز آمار ایران از سال ۱۳۴۰ به بعد آغاز و ناهماهنگی و دوگانگی در ساختار فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی شهرها به وجود آمد شبکه شهری کشور که تا این زمان از همگونی نسبی برخوردار بود، در پی تحولاتی چون اصلاحات ارضی و مهاجرت‌های روستا شهری به‌طور تدریجی ناهمگون می‌شود. شبکه شهری می‌تواند از نظر کمی (تعداد جمعیت) و یا از نظر کیفی (اهمی و نقش آن) طبقه‌بندی شده و در نظمی از یک پایه و ارتفاع در ردیف یا مرتبه‌ای پشت سر هم قرار گیرند که به اصطلاح سلسله‌مراتب شهری نامیده می‌شود. فرایند شهرنشینی در ایران بروز پدیده نخست شهری، نابرابری‌های منطقه‌ای، تمرکزگرایی نیروهای اقتصادی و سیاسی در درون شهرها و تبعیض اکولوژی درون شهری و بحران‌های محیطی منجر شده است. اولین کسی که به بررسی توزیع اندازه شهرها با استفاده از مدل رتبه - اندازه پرداخته اوئر باخ جغرافی‌دان آلمانی در سال ۱۹۱۳ بوده است (نظریان، ۱۳۷۴: ۵۸؛ آسایش، ۱۳۸۲: ۲۱۴؛ لطفی، ۱۳۸۷؛ Soo, 2005) و بعد از آن در میانه همین قرن زیپف با تغییراتی در فرمول اوئر باخ آن را به‌طور کامل مورد بحث و بررسی قرار داده است (Fragkis, 2009: 190). برنامه‌ها و طرح‌های توسعه و عمران در ایران بنیادی‌ترین ابزار شکل‌دهی شهرها بر اساس نظم و برنامه از پیش اندیشیده شده محسوب می‌شوند. با توجه به نیم قرن سابقه تهیه طرح‌های توسعه و فراز و نشیب‌هایی که تهیه و اجرای این طرح‌ها داشته، بازنگری و ارزیابی آن‌ها ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. به خصوص دستیابی به روش‌ها و خط‌مشی‌های صحیح آینده و بهره‌وری حداکثر از سرمایه‌گذاری و نیروی انسانی به کار گرفته شده در امر تهیه طرح‌های مزبور و خاصه وابستگی سرنوشت شهرهای کشور به طرح‌های توسعه شهری، ضرورت بازنگری و ارزیابی آن‌ها را دو چندان می‌نماید. چرا که، کل نظام مداخله در امور شهرها متکی بر طرح‌های توسعه شهری است (محمدیان مصمم و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۱۴). بنابراین به دلیل اینکه روش‌های مرسوم برنامه ریزی در سطح شهرها فاقد ابزار و مکانیسم‌های لازم برای پاسخگویی به مسائل و مشکلات فوق‌الذکر است، طرح‌های ناحیه‌ای در کنار برنامه ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی و...، ضمن تکمیل اعتدالی نظام برنامه‌ریزی کشور، می‌تواند پاسخگوی بسیاری از مسائل و کمبودهای مطرح شده در این زمینه باشد. بدین ترتیب به نظر می‌رسد طرح‌های ناحیه‌ای به عنوان راهبردی فرانگر و بلندمدت می‌بایستی محتوای سطوح مختلف ملی، استانی و مجموعه شهری باشد. بررسی و سنجش شرایط محیطی برای اجرای و پس از اجرای برنامه‌ها، یکی از اصول کلیدی برنامه‌ریزی راهبردی در سطح منطقه و ناحیه است. در بستر این موضوع، شناخت و ارزیابی وضع موجود از اهمیتی کلیدی برخوردار است؛ زیرا هرچند ترسیم چشم‌انداز، اهداف غایی و سازوکارهای رسیدن به آن‌ها مهم‌ترین گام‌های برنامه‌ریزی راهبردی است، اما برای ترسیم چشم‌انداز و وضعیت آینده، شناخت وضعیت موجود و جایگاه فعلی از اهمیتی راهبردی برخوردار است. کمیت و کیفیت جمعیت از متغیرهای مهم در توسعه و امنیت ملی کشورها محسوب می‌شود. در ایران، در راستای تلاش برای افزایش قدرت ملی، گفتمان غالب در

برنامه‌ریزی جمعیت، بر افزایش شمار جمعیت تأکید دارد (میرزاده کوهشاهی و اباذری، ۱۳۹۶: ۴۰). در این میان، توان فرهنگی و نظام پراکنش فضایی جمعیت کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. این در حالی است که در راستای افزایش قدرت ملی، کیفیت و چگونگی استقرار فضایی جمعیت به مراتب اهمیت بیشتری می‌یابد. از آنجایی که در برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه نواحی، پیش‌بینی نیازها و امکانات در کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت و سپس طراحی و اجرای برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی در راستای تأمین آن نیازها، ضروری است، شناخت مسائل جمعیتی، یکی از مهم‌ترین ابزارها در راستای این برنامه‌ریزی کلان است. برنامه‌ریزی بر مبنای تحول‌های مربوط به جمعیت، یعنی از پیش‌اندیشیدن، تجسم‌کردن یا طراحی وضعیت مطلوب آینده و یافتن و ساختن راه‌ها و وسایلی که رسیدن به آن را فراهم کند (رضائیان، ۱۳۸۳: ۱۰۷). جایگاه جمعیت در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای از این رو دارای اهمیت است که از یک سو، جمعیت، موتور محرکه توسعه است و پیشبرد همه طرح‌های توسعه متکی به توان جمعیتی نواحی است و از سوی دیگر، وضعیت اقتصاد، معیشت و منزلت جمعیت، از هدف‌های نهایی این برنامه‌ریزی‌ها است. در رویکرد کیفی، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی از جایگاه بالاتری برخوردارند. این در حالی است که در رویکرد کمی به برنامه‌ریزی راهبردی جمعیت، ساختار سنی و جنسی و تراکم و پراکنش فضایی جمعیت بیش از سایر متغیرها مورد بررسی و تأکید قرار می‌گیرد. نکته در خور توجه این است که هر دو رویکرد در مرحله اجرا، از ویژگی‌ها و تحلیل‌های یکدیگر وام می‌گیرند. این مقاله که با استفاده از روش کمی - تحلیلی و با اتکا به مدل‌های آماری، انجام می‌شود، اندازه جمعیتی معیار تحلیل است. از این رو، امروزه استقرار جمعیت در مناطق زیست‌محیطی شکننده و در معرض تهدید، تمرکز صنایع در حومه‌های شهری، انتقال نیافتن صنایع به روستاها، نبود توانایی و مهارت‌های شغلی ساکنان شهری، کاهش تعلقات فرهنگی و دلبستگی‌های هویتی شهروندان، قطبی‌شدن و تمرکز بیش از حد جمعیت در شهرهای بزرگ، پایین‌بودن امکانات رفاهی در روستاها و شهرهای کوچک و آلودگی، هرج‌ومرج و نازل‌شدن کیفیت زندگی در شهرهای بزرگ به چالش‌های مهمی برای شهروندان، مسئولان و نظام برنامه‌ریزی ایران تبدیل شده‌اند. در این میان، توسعه زندگی شهری و شهری شدن بدون برنامه‌ریزی سکونت، خود به‌مثابه عامل تسریع‌کننده سایر چالش‌ها عمل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که امروزه نزدیک به سه چهارم جمعیت کشور شهرنشین هستند. این در حالی است که بر اساس سرشماری عمومی ۱۳۹۰ حدود ۳۶ درصد یا به تعبیری یک سوم کل جمعیت شهری کشور در ۸ شهر بزرگ تهران، مشهد، کرج، اصفهان، تبریز، شیراز، اهواز و قم جای گرفته است (زالی و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۶).

استقرار فضایی جمعیت هم در عرصه ملی و هم در عرصه محلی، دارای پراکنشی نامنظم است. غالب جمعیت و شهرها در مناطق شمالی و غربی کشور قرار دارند. در این میان، استان‌ها و مناطق ساحلی جنوب کشور، از جمله استان هرمزگان، علاوه بر آنکه از تراکم جمعیتی پایینی برخوردارند، از انتظام فضایی شهرها و برنامه‌ریزی راهبردی استقرار پراکنش نامنظم جمعیت در مراکز شهری نیز رنج می‌برند. این مقاله برای بررسی استقرار جمعیت و انتظام فضایی شهرها در استان هرمزگان و سنجش و تطبیق آن با اهداف و برنامه‌های طرح‌های ناحیه‌ای (چهار طرح ناحیه‌ای شامل ناحیه بندرعباس، ناحیه بندرلنگه، ناحیه بندرجاسک و ناحیه قشم) از ۴ دسته شاخص‌ها استفاده می‌شود که میزان تمرکز، میزان تعادل، نخست شهری و پراکنش جمعیتی را اندازه‌گیری می‌کنند. بدین صورت که میزان نخست شهری از طریق بررسی شاخص نخست شهری، شاخص دو شهر، شاخص چهارشهر-دیویدسون، شاخص چهارشهر مهتا، شاخص موماو و الوصابی؛ میزان تمرکز با بررسی شاخص هرفیندال و شاخص هندرسون؛ میزان تعادل بر مبنای شاخص آنتروپی و قاعده رتبه-اندازه و الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری با بررسی شاخص میزان مجاورت سنجیده می‌شود.

۲. مبانی نظری

۲.۱. توسعه و عمران ناحیه‌ای استان هرمزگان

در ایران، از حدود ۴۰ سال پیش برنامه‌ریزی منطقه‌ای از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شد و برنامه توسعه و عمران ناحیه در چارچوب برنامه‌ریزی منطقه‌ای قابل تعریف است. هدف کلی برنامه‌های توسعه و عمران ناحیه، شناسایی امکانات و توانایی‌های سرزمینی ناحیه مورد مطالعه و پیش‌بینی برنامه‌هایی برای بهره‌برداری بهینه از این امکانات و توانایی‌ها است. با این دیدگاه، برنامه‌ریزی عمران ناحیه فرآیندی است که با شیوه‌های کارآمد در جستجوی پهنه‌هایی است که با سرمایه‌گذاری مناسب از نظر سودمندی‌های اقتصادی و اجتماعی بازده بالایی داشته باشد. برای دستیابی به برنامه‌های توسعه، باید منابع و استعدادها طبیعی ناحیه شناسایی

شوند و سپس ابزارها و امکانات مورد نیاز برای بهره‌گیری از این استعدادها شناسایی شوند و همچنین تنگناها و محدودیت‌های توسعه ناحیه بررسی شوند. توسعه و عمران ناحیه‌ای به منظور تدوین سیاست‌ها و ارائه راهبردها در زمینه هدایت و کنترل توسعه و استقرار مطلوب مراکز فعالیت، مناطق حفاظتی و همچنین توزیع متناسب خدمات برای ساکنان شهرها و روستاها در یک یا چند شهرستان که از نظر ویژگی‌های طبیعی و جغرافیایی همگن بوده و از نظر اقتصادی، اجتماعی و کالبدی دارای ارتباطات فعال متقابل باشند، تهیه می‌شود. از مهمترین مسأله‌ها در برنامه ریزی‌های ناحیه‌ای اهداف جمعیتی است. بررسی ساختار تحولات و تحرکات جمعیت و روند تغییرات آن‌ها، سطح بندی مراکز جمعیتی و خدماتی، توزیع فضایی و چگونگی استقرار و سلسله مراتب نقاط شهری و روستایی، پیشنهاد حوزه‌های همگن و هم پیوند شهری و روستایی و بسیاری از برنامه‌ریزی‌های کلان بر مبنای اهداف و پیش‌بینی‌های جمعیتی صورت می‌پذیرد. به طور کلی هدف برنامه‌ریزی توسعه و عمران ناحیه‌ای، تهیه طرحی است که می‌باید به‌عنوان سند توسعه ناحیه، پایه توسعه همه جانبه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیستمحیطی ناحیه را فراهم آورد. هدف توسعه همه جانبه ناحیه خود برآمده از راهبردهای کلان منطقه‌ای و ملی است که بر پایه آن هدف‌های زیر باید برآورده شوند: کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و ناحیه‌ای. بهره‌برداری از همه توانایی‌های جغرافیایی و سرزمینی. کاهش نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی و زیربنایی. ساماندهی نظام اسکان جمعیت و پخشایش فعالیت‌ها. نگهداشت جمعیت در مناطق و ناحیه‌هایی که از استعداد لازم و کافی برای این امر برخوردار هستند. کاهش فشارهای زیست محیطی بر ناحیه. پایداری منابع طبیعی و نگهداری آن برای نسل‌های آینده از طریق تعادل بخشی به فعالیت‌ها. در مورد استان هرمزگان و چهار ناحیه بندرعباس، بندرلنگه، بندرجاسک و قشم، شورای عالی شهرسازی و معماری اهداف کلان بلندمدت، راهبردهای کلان، اقدامات میان مدت و کوتاه مدت و نظام اجرا و نظارت مربوط در استان هرمزگان را تصویب کرد که به طور مختصر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود (شرکت مشاوره پیشاهنگام آمایش، ۱۳۹۲).

۲.۲. برنامه‌های کلی توسعه و عمران ناحیه‌ای در استان هرمزگان-در رابطه با نظام فضایی سکونتگاه‌های شهری:

مجموعه راهبردهای چهار طرح ناحیه‌ای استان حاصل از سه بخش اهداف بنیادین و مقطعی، سناریوها هستند. علاوه بر این سه بخش، چشم‌انداز کشور و منطقه هشتم و موضوعات راهبردی استان در تعیین پابرجایی راهبردها مورد بررسی قرار گرفته است. حاصل آزمون پابرجایی راهبردها، ۱۴ راهبرد پابرجا با درجه اهمیت بالا به شرح زیر می‌باشد:

۱. توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در مناطق راهبردی با تأکید بر شهر و غرب استان، به عنوان مراکز جمعیتی فعال در حوزه صادرات نفت، نفت گاز و پتروشیمی، بازرگانی و گردشگری.
۲. توسعه بنگاه‌های اقتصادی کلان (صنایع کشتی‌سازی، فولاد، آلومینیوم، آبی‌پرووری و ...) و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقلال صنایع کوچک و اشتغال‌زا.
۳. توسعه اقتصاد متنوع و پایدار، مبتنی بر بازرگانی، صنعت، گردشگری، کشاورزی، صادرات انرژی و تولیدات معدنی.
۴. توسعه اقتصاد دریا محور و تأثیرگذار به‌عنوان یکی از دروازه‌های جنوبی تعاملات ایران.
۵. تقویت تعاملات منطقه‌ای در جهت افزایش صادرات و ترانزیت کالا از مناطق آزاد و ویژه.
۶. اصلاح ساختار فضایی خدمات، زیرساخت‌ها و شبکه ارتباطی استان از طریق توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی در کریدورهای بین‌المللی و ایجاد شبکه ترانزیتی و ارتباط قوی بین مراکز اقتصادی بزرگ استان.
۷. افزایش ظرفیت‌ها و تعداد بندرگاه‌ها و فعالیت‌های حمل و نقل دریایی با توجه به جهت‌های موجود و سیاست‌های کلان ملی برای حمایت از اجرای آن.
۸. تنوع بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های نو و تجدیدپذیر.
۹. گسترش و ارتقای فعالیت‌های استان در حوزه تولید و صادرات نفت، گاز و پتروشیمی.
۱۰. حفظ وحدت و یکپارچگی اجتماعی با هدف تقویت انسجام ملی و مشارکت مردم در اداره امور توسعه و امنیت استان.
۱۱. ارتقاء بهره‌وری آب، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب استان هرمزگان.
۱۲. مدیریت پایدار محیط‌زیست با رویکرد مشارکتی و تأکید بر موضوعاتی همچون پیش‌روی کویر و بیابان‌زایی، گسترش شورزارها، مقابله با آلودگی محیط زیست دریایی و تخریب منابع پایه استان هرمزگان.
۱۳. توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر به‌ویژه در سواحل دریای عمان پس از انجام ارزیابی راهبردی

زیست‌محیطی.

۱۴. همسو سازی اهداف و عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و سازمان‌های ملی توسعه گرا با اهداف توسعه منطقه (شرکت مشاوره پیشاهنگان آمایش، ۱۳۹۲).

۳.۲. شکل‌بندی کلان نظام فضایی استان

با بررسی طرح‌های ناحیه‌ای در خصوص سناریوهای فضایی استان هرمزگان، الگوی کلان طراحی و شکل‌بندی سازمان فضایی استان، به تفکیک قلمروهای فعالیت و زیرساخت‌ها بدین شرح ارائه شده است که چشم‌انداز توسعه استان در دو الگوی کلی مراکز عمده زیست و فعالیت و همچنین الگوی کلان شبکه‌های اصلی زیربنایی و کریدورهای ارتباطی ترسیم شده که جهت‌گیری‌های اصلی توسعه استان در استقرار جمعیت و فعالیت را مشخص می‌نماید. همچنین بر اساس الگوی کلان سازمان فضایی استان، قلمروهای اصلی زیست و فعالیت در هر یک از بخش‌های صنعت، خدمات و کشاورزی به صورت زیر بیان می‌گردد. بخش صنعت: با توجه به تمرکز شدید فعالیت‌های صنعتی در شهرستان بندرعباس و لزوم تمرکززدایی و ارتقاء فعالیت مناطق پیرامونی همچون جاسک و پارسیان به عنوان قطب‌های جدید توسعه، استقرار صنایع سبک و سنگین در شهرستان‌های ساحلی به ویژه جاسک و پارسیان اولویت اصلی استقرار فعالیت‌های صنعتی می‌باشد. استقرار صنایع معدنی جدید با توجه به موقعیت مکانی در شهرستان‌های خمیر و حاجی آباد پیشنهاد می‌شود. با توجه به موقعیت اقلیمی استان و قابلیت استفاده از انرژی‌های نو، پهنه‌های تعیین شده برای تولید انرژی‌های مذکور، شهرستان‌های جاسک، بشاگرد، بندرلنگه بستک و ابوموسی به عنوان قلمرو استقرار انرژی‌های نو انتخاب شده است. همچنین استقرار صنایع انرژی بر با توجه به ملاحظات زیست محیطی در ناحیه شرقی شهرستان جاسک پیشنهاد می‌شود. با توجه به ساحلی بودن بخش زیادی از پهنه استان و امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های دریا، صنایع شیلات و تبدیلی به عنوان یکی از اصلی‌ترین فعالیت‌های استان، پهنه‌های جدید متناسب با تقاضا و توان محیطی به مطابق با شکل شماره ۱ تعیین شده است. بخش خدمات: با توجه به وجود پتانسیل گردشگری در استان و همچنین سیاست‌های کلان، ایجاد منطقه گردشگری نمونه در سواحل مکران به عنوان یکی از اقدامات مهم در زمینه توسعه خدماتی استان پیشنهاد شده است. قرار گیری فعالیت‌های تبعی همچون ایجاد دهکده‌های ورزشی آبی و ساحلی، هتل‌ها و ... در شهرستان‌های جاسک و جزایر تعیین گردیده است. همچنین در راستای سیاست‌های افزایش جمعیت در سواحل مکران، احداث مراکز درمانی جهت پوشش مناسب شهروندان موجود و آتی پیشنهاد شده که موقعیت مکانی آن در شهرستان میناب می‌باشد. همچنین ایجاد خدمات برتر در شهرستان‌های بندرعباس، قشم و جزیره کیش پیشنهاد شده است (شکل شماره ۲). بخش کشاورزی: کشاورزی استان هرمزگان با وجود محدودیت‌های اقلیمی و کمبود منابع آب همواره به عنوان یکی از ویژگی‌های شاخص استان مطرح است و محصولات خاص استان همچون مرکبات، خرما، سیر ارگانیک و همچنین بنادر صیادی و پرورش آبزیان از درآمدهای اصلی استان به شمار می‌آید. با توجه به محدودیت منابع آب و حفظ توان اکولوژیک، یث بهره‌وری در تولید محصولات کشاورزی و لزوم به کارگیری فناوری‌های نوین در این بخش همچون توسعه گلخانه‌ها و بهره‌گیری از سیستم‌های آبیاری نوین و ایجاد موسسات تخصصی پژوهش کشاورزی نقش مهمی را در آینده غذایی استان و منطقه ایفا می‌کند. ایجاد مراکز گلخانه‌ای جدید در شهرستان‌های میناب، رودان حاجی آباد با توجه به توان تولیدات کشاورزی خارج از فصل و زیرساخت‌های سردخانه‌ها به منظور ذخیره مواد غذایی، توسعه فعالیت‌های باغداری در شهرستان رودان، پرورش دام و طیور در شهرستان‌های بستک، جاسک، سیریک، میناب و رودان، و در شهرستان‌های بندر لنگه، جاسک، سیریک، پارسیان، میناب و جزایر قشم و ابوموسی توسعه فعالیت‌های آبی پروری پیشنهاد می‌گردد (شکل شماره ۳). بنابراین قلمروهای اصلی استان هرمزگان شامل مناطق زیر است:

- بارگذاری جمعیت در منطقه مکران و پارسیان
- قلمروهای کشاورزی در میناب، حاجی آباد و رودان
- قلمروهای خدمات رسان در جاسک، میناب، جزایر قشم و کیش و بشاگرد
- قلمروهای صنایع معدنی در حاجی آباد، خمیر
- قلمروهای صنایع انرژی بر در پارسیان و جاسک
- قلمرو فعالیت‌های آبی پروری در بندرلنگه، جاسک، سیریک، پارسیان و جزایر قشم و ابوموسی. (شکل شماره ۴)

الف) قلمروهای اولویت‌دار توسعه فعالیت

اصلی ترین قلمروهای توسعه فعالیت در استان هرمزگان بر اساس لایه های توان اکولوژیک و مطابق با مناطق حفاظتی و پرشیب کوهستانی تعیین شده اند. با توجه به شکل ذیل، قلمروهای مناسب برای بارگذاری فعالیت در نوار ساحلی استان شکل گرفته است. بزرگترین قلمروها در ناحیه مرکزی و در منطقه جاسک و سیریک در شرق و جنوب شرقی استان شکل گرفته است. در رابطه با سایر قلمروها نیز می توان به منطقه پارسیان، بندرلنگه و خمیر اشاره کرد (شکل شماره ۵).

ب) قلمروهای اولویت‌دار توسعه جمعیت

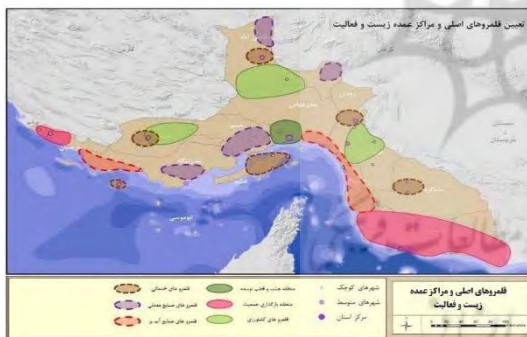
قلمروهای اصلی استقلال جمعیت در منطقه مرکزی و نوار ساحلی از بندر خمیر تا بندر سیریک و در سواحل مکران شکل گرفته‌اند. سایر قلمروها نیز در منطقه پارسی آب و کی شکل گرفته اند. به طور کلی قلمروهای مناسب استقلال جمعیت در نواحی شرقی، مرکزی و غربی استان می باشد که بارگذاری جمعیت در آینده باعث برقراری تعادل و توازن در نظام سکونتگاهی می شود (شکل شماره ۶) (سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان: ۱۳۹۸).

شکل ۲. ساختار فضایی پیشنهادی بخش خدمات هرمزگان
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

شکل ۱. ساختار فضایی پیشنهادی بخش صنعت هرمزگان
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

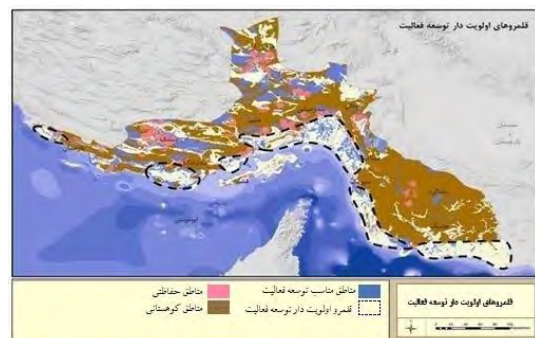
شکل ۴. قلمرو اصلی و مراکز زیست و فعالیت در هرمزگان
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

شکل ۳. ساختار فضایی پیشنهادی بخش کشاورزی هرمزگان
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

شکل ۶. قلمروهای اولویت دار استقرار جمعیت
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

شکل ۵. قلمروهای اولویت دار توسعه فعالیت
منبع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان، ۱۳۹۸

۳. پیشینه پژوهش

یکی از اولین پژوهش‌های مرتبط با بررسی سلسله مراتب شهری در ایران، بررسی سلسله مراتب کشور توسط نظریان با استفاده از قاعده رتبه-اندازه و براساس آمارهای سال ۱۳۶۵ بوده و به این نتیجه رسیده که شبکه شهری کشور کاملاً نامتعادل و شهر تهران در میان شهرهای کشور به‌عنوان نخست شهری قوی با شهرهای بعد از خود فاصله بسیاری دارد و سیستم شهری کشور را کاملاً نامتعادل و نامتوازن کرده است. اشاره به پیشینه تحقیق که هدف از گنجاندن، عبارت است از: برقراری ارتباط منطقی میان اطلاعات پژوهش‌های قبلی با مسأله تحقیق-دستیابی به چارچوب نظری و یا تجربی برای مسأله تحقیق-آشنایی با روش‌های تحقیق مورد استفاده در پژوهش‌های گذشته. بررسی پیشینه تحقیق، توانایی محقق را در انتخاب اطلاعات مهم و ارتباط آنها با یافته‌های تحقیق، نشان می‌دهد و چارچوبی برای اجرای تحقیق، فراهم می‌آورد. چند نمونه پیشینه تحقیق در این مقاله به شرح زیر می‌باشد: زیاری و همکاران در سال ۱۳۸۵ سلسله مراتب شهری در استان آذربایجان غربی را با استفاده از مدل‌های رتبه-اندازه، حد اختلاف طبقه‌ای و منحنی لورنز در طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۵۷ بررسی و به این نتیجه رسیدند که سلسله مراتب شهری در شبکه شهری استان نیمه متعادل بوده است. لطفی در سال ۱۳۸۷ سکونتگاه‌های شهری در استان مازندران را با استفاده از قاعده رتبه-اندازه و با استفاده از آمار سرشماری ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ بررسی و به این نتیجه رسیده بود که سیستم شهری در استان مازندران بطور نسبی نامتوازن و معرف تمرکز و انبوهش جمعیت شهری در قسمت‌های مرکزی استان بوده است. رهنمایی و همکاران در سال ۱۳۹۰ با بررسی وضعیت نخست شهری در استان سیستان و بلوچستان با استفاده از روش‌های کمی و شاخص‌های مختلف نخست شهری به این نتیجه رسیده‌اند که سیستم شهری این استان نیز به مانند نظام شهری کشور نامتعادل و سیستم شهری این استان نیز دارای از هم گسیختگی است، به گونه‌ای که این عدم تعادل بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ شدت بیشتری یافته است. شهرنشینی و گرایش شدید جمعیت به سکونت در مناطق شهری حاصل سیاست‌ها و راهکارهای اقتصادی و اجتماعی خاص هر کشور است. این سیاست‌ها در کشورهای در حال توسعه و به‌ویژه در دهه‌های اخیر، به مهاجرت‌های شدید روستا-شهری منجر گردیده (Asadoorian, 2008) و همگام با تحولات سریع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، الگویی نامتوازن در نظام شهری چنین کشورهایی را ایجاد نموده است. در ایران تحولات جمعیتی، اثرات شگرفی را بر ساختار اجتماعی-اقتصادی و کالبدی کشور بر جای گذاشته است. افزایش جمعیت و جا به جایی و مهاجرت آن‌ها از نقاط محروم به نقاط برخوردار، باعث برهم خوردن تعادل‌های منطقه‌ای شده است (شیخی و شاهینوند، ۱۳۹۱: ۲۱). بازتاب طبیعی آن بروز مشکلاتی نظیر تسلط شهری، تمرکز فعالیت‌ها و خدمات، عدم تعادل در نظام سلسله مراتب شهری و غیره است. یکی از بارزترین این مشکلات، توزیع نامناسب نظام شهری است که به طور عمده بر پایه تمرکز فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی در یک شبکه شهری بزرگ اتفاق می‌افتد (پورمحمدی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۱۹-۱۱۸). به تدریج با جهت‌گیری این نیروها و تمرکز آن‌ها در محدوده‌های معین، پاره‌ای فضاها امتیازات ویژه‌ای یافته و از سایر پهنه‌های جمعیتی شونند متمایز می‌شود (تقوایی و دیگران، ۱۳۸۷: ۶۰). هم‌اکنون، تمرکز در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و کالبدی و غیره در بین شهرها و استان‌های کشور به شدت وجود دارد و تفاوت‌های جدی در برخورداری از امکانات اقتصادی-اجتماعی نمایان است. به طور کلی، در مطالعات شهری و منطقه‌ای بررسی تعداد و پراکنش کانون‌های شهری و چگونگی توزیع جمعیت در این سکونتگاه‌ها از جایگاه خاصی برخوردار است (شیخی و شاهینوند، ۱۳۹۱: ۲۲).

۴. روش پژوهش

در این مقاله روش بررسی کمی-تحلیلی است. در این روش داده‌های خام جمع‌آوری شده به داده‌های معنی‌دار و کمی تبدیل می‌شوند و به‌صورت اعداد و در قالب شمارش در می‌آیند و سپس داده‌های عددی را با کمک روش‌های آماری، تجزیه و تحلیل می‌شوند. تحلیل کمی در شرایطی کاربرد دارد که مفاهیم از طریق معرف‌های تجربی کمی اندازه‌گیری شده باشد. ابزار روش تحلیل کمی، تکنیک‌های آماری است. در روش تحلیل کمی نتایج به‌صورت جدول، نمودار و در قالب نتایج آماری ارائه می‌شود. در روش تحلیل کیفی تحلیلی، پس از طرح موضوع تحقیق و ارائه فرضیه‌ها (در صورت وجود)، اسناد و مدارکی را که به صورت مکتوب جمع‌آوری شده است بر اساس شیوه ذهنی و نه آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. یعنی برای تفسیر و توضیح مطالب از عقل و روش‌های ذهنی و فلسفی استفاده می‌کند. به عبارت دیگر، مبنا در روش تحلیل کیفی، عقل، منطق، تفکر و استدلال است و بیشتر جنبه اکتشافی دارد. داده‌های تحقیقات کیفی مهم هستند، زیرا نتایجی را تولید می‌کنند که می‌تواند بینش عمیقی در مورد یک سؤال یا موضوع ارائه دهد. با این

حال، برای نتیجه‌گیری بهتر از داده‌های کیفی، کمی کردن آنها ضروری است. تجزیه و تحلیل کمی داده‌های کیفی شامل تبدیل داده‌ها از کلمات یا تصاویر به اعداد است. این کار برای تمام داده‌های کیفی ممکن نیست، بلکه فقط برای داده‌هایی ممکن است که قابلیت کمی شدن داشته باشند. در ساده‌ترین حالت، اگر داده‌های کیفی در قالب پاسخ به پرسشنامه‌های استاندارد باشد، این داده‌ها امکان کمی‌سازی دارند، ولی اگر پاسخ‌ها تشریحی و تفسیری باشند، قابل تبدیل به عدد و رقم نیستند. برای انجام تجزیه و تحلیل کمی داده‌های کیفی سه مرحله اصلی وجود دارد: سازماندهی داده‌ها، خواندن و کدگذاری آنها، و ارائه و تفسیر نتایج. تحلیل محتوا، فرایند تبدیل کیفیت‌ها به کمیت‌ها و سپس تبدیل همین کمیت به کیفیت است. این روش، بیشتر در روند پژوهی، پژوهش‌های تلفیقی، بررسی تصویر واقعیت‌ها و نیز بررسی میزان انطباق برنامه‌ها با ویژگی‌ها و ویژگی‌های ساختاری و محتوایی بکار برده می‌شود. روش تحلیل محتوا بر این فرض بنا شده است که با تحلیل پیام‌های زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویت‌ها، نگرش‌ها، شیوه‌های درک و سازمان‌یافتگی جهان دست یافت. روش تحلیل محتوا، بین دو قطب عینی و ذهنی قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، رویکرد تلفیقی تحلیل محتوا، امروزه می‌تواند کاربردی تر (از کمی‌گرایی یا کیفی‌گرایی صرف در تحلیل محتوا) باشد. اصل اساسی در روش تحقیق، رعایت ترتیب و نظم فرایند کلی و خرده فرایندهای هر مرحله است تا تحقیق علمی را در کوتاهترین زمان ممکن و با کمترین آسیب‌ها در زمینه کشف مجهول و راه حل مسأله عملی سازد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۸: ۴۹). با توجه به موضوع پژوهش در این مقاله از روش کمی-تحلیلی بهره گرفته شده است. داده‌های سرشماری یکی از منابع اصلی اطلاعات شهرها و مناطق مختلف می‌باشد. هر چند که سرشماریها معمولاً هر ۱۰ سال یکبار در بیشتر نقاط جهان انجام می‌شوند و چندین سال نیز طول می‌کشد تا داده‌های آنها تجزیه و تحلیل و نتایج آنها منتشر شوند. اما مهم‌ترین منبع اطلاعاتی به‌ویژه اطلاعات جمعیتی هستند. در این پژوهش نیز با مراجعه به آمارنامه‌های رسمی کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز مرتبط با استان استخراج و سپس با بهره‌گیری از مدل‌های سلسله مراتب شهری شامل حد اختلاف طبقه‌ای و رتبه-اندازه سلسله مراتب شهری و با استفاده از فرمول‌ها و شاخص‌های گوناگون نخست شهری در استان هرمزگان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در نهایت روش گردآوری داده‌ها به‌صورت اسنادی، کتاب، سالنامه‌های آماری می‌باشد. در این تحقیق در آغاز با رجوع به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، آمارنامه استان هرمزگان جمعیت مراکز شهری استخراج و با اهداف و برنامه‌های پیشنهادی طرح‌های توسعه و عمران ناحیه‌ای استان هرمزگان مورد سنجش و مقایسه قرار گرفت. آنگاه با توجه به تأکید زیاد اهداف و رویکردها در طرح‌های ناحیه‌ای استان به مسأله تمرکز زدایی و توزیع متعادل و متناسب جمعیت شهری، به طبقه‌بندی داده‌ها (تبدیل داده‌های کیفی به کمی) و تحلیل نظام توزیع فضایی سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان بر اساس معیار جمعیتی با استفاده از مدل‌های بررسی کننده (نخست شهری، تمرکز، تعادل و الگوی پراکنش) و برای انجام محاسبات و ترسیم نمودارها از اکسل استفاده شده است. سرانجام به تطبیق و بررسی نتایج به‌دست آمده از نحوه توزیع فضایی جمعیت شهری با پیش‌بینی‌های و اهداف طرح‌های ناحیه‌ای استان هرمزگان پرداخته شده است.

۱.۴. مدل‌ها و شاخص‌های مورد بررسی

محدوده مورد مطالعه این مقاله استان هرمزگان می‌باشد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۵، این استان دارای ۱۳ شهرستان به نام‌های بندرعباس، میناب، بندر لنگه، بستک، رودان، جاسک، قشم، حاجی آباد، ابوموسی، پارسیان، بندر خمیر، سیریک و بشاگرد و ۴۸ شهر و ۸۵ دهستان، ۳۸ بخش و ۲۲۷۴ آبادی می‌باشد که از این تعداد ۱۷۱۵ آبادی دارای سکنه است (نقشه شماره ۱). بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هرمزگان ۱۷۷۶۴۱۵ نفر می‌باشد که از این میزان ۹۷۱۸۲۲ نفر ساکن شهرها ۸۰۲۵۱۲ نفر در مناطق روستایی و ۲۰۸۱ نفر غیر ساکن می‌باشند (مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵) (نقشه شماره ۱). مطالعه الگوهای نظری سیستم‌های شهری معطوف به بررسی الگوهایی است که تاکنون در کشورهای مختلف جهان در برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای مورد آزمون و استفاده قرار گرفته‌اند. در چارچوب این الگوها، قواعد، نظام‌ها و روش‌هایی طرح شده است که شناخت آن‌ها از اهمیت مهمی برخوردار است. در مقاله حاضر، سعی شده با دسته‌بندی مدل‌ها، در چهار حوزه شاخص‌های نخست شهری، شاخص‌های تمرکز و شاخص‌های تعادل، الگوی پراکنش توزیع سکونتگاه‌ها، علاوه بر شاخص‌های نخست شهری و قاعده رتبه اندازه، همچون موماو و الوصایی، شاخص مهتا و دیویدسون، به تجزیه و تحلیل نظام شهری از طریق مطرح کردن مدل‌های تمرکز و تعادل و الگوی پراکنش در نظام شهری استان هرمزگان طی ۴ دوره سرشماری پرداخته

شود.

جدول ۱. مدل‌های منتخب جهت بررسی نظام توزیع جمعیت شهری استان هرمزگان

شرح	شاخص-تعریف	فرمول	اجزای فرمول	توضیحات
میزان نخست شهری	شاخص نخست شهری	$UP = \frac{P_1}{P}$	P کل جمعیت شهری	هرچه مقدار عددی این شاخص بیشتر باشد، نشان دهنده میزان بالاتر نخست شهری در حوزه مورد بررسی است.
	شاخص دو شهر	$TCl = \frac{P_1}{P_2}$	P _۱ جمعیت شهر اول	در شاخص چهار شهر مهتا، اگر مقدار عدد به دست آمده بین ۰/۶۵ و ۱ باشد
	شاخص چهارشهر- دیویدسون	$ICI = \frac{P_1}{P_2 + P_3 + P_4}$	P _۲ جمعیت شهر دوم	فوق برتری، بین ۰/۵۴ تا ۰/۶۵- برتری، بین ۰/۴۱ تا ۰/۵۴ مطلوب و کمتر از ۰/۴۱ نخست شهری کمترین را نشان می‌دهد.
	شاخص چهارشهر مهتا	$MI = \frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$	P _۳ جمعیت شهر سوم	
میزان تمرکز	شاخص هرفیندال	$Hi = \sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2$	P _i جمعیت شهر i	هرچه مقدار عددی این شاخص‌ها بیشتر باشد، میزان تمرکز بیشتری را نشان می‌دهد.
	هندرسون	$UD = \left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2\right]^{-1}$	P کل جمعیت شهری	
میزان توزیع متعادل	شاخص آنتروپی	$II = -\sum_{i=1}^n P_i * L_n P_i$	P _i نسبت جمعیت شهر به کل جمعیت شهری	هرچه مقدار این شاخص بیشتر باشد، توزیع به سوی تعادل در حرکت است.
	قاعده رتبه اندازه	$P_r = \frac{P_1}{R^b}$	P _r جمعیت شهر نخست R مرتبه شهر a شیب خط رتبه اندازه	برای ضرایب a و b عدد ۱- نشان دهنده توزیع نرمال، b < ۱ حاکی از تسلط نخست شهری، P _r نشان دهنده اهمیت نسبی شهرهای متوسط و میانی است.
الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری	الف) میانگین فواصل	$Dots = \frac{\sum D}{N}$	D = فاصله سکونتگاه‌ها	شاخص میزان مجاورت بین عدد صفر تا ۲/۱۵ متغیر است.
	ب) میانگین متوسط توزیع تصادفی	$Dran = 0.5 \sqrt{\frac{A}{N}}$	N = تعداد اندازه گیری‌ها A = مساحت حوزه سکونتگاه‌ها	هر چه مقدار Rn _۲ به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان دهنده الگوی توزیع متراکم و خوشه‌ای و هر چه به ۲/۱۵ نزدیک‌تر باشد بیانگر الگوی توزیع منظم و عدد یک نیز بیان کننده الگوی تصادفی توزیع سکونتگاه‌ها است.
	ج) شاخص نزدیکترین همسایه	$Rn = \frac{Dots}{Dran}$		

منبع: بدراق‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۲

نقشه ۱. تقسیمات استان هرمزگان (منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

جدول ۲. مشخصات جمعیتی استان هرمزگان از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵

شرح سال	استان هرمزگان				کل کشور			
	۱۳۹۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۹۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵
تعداد کل جمعیت	۱۷۷۶۴۱۵	۱۴۰۳۶۷۴	۱۰۶۲۱۵۵	۷۶۲۲۰۶	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۸۸۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰
تعداد کل جمعیت شهری	۹۷۱۸۲۴	۶۳۹۱۷۲	۴۴۳۹۷۰	۳۰۸۱۹۹	۵۹۱۴۶۸۴۷	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱
تعداد شهرها	۳۸	۲۲	۱۴	۱۳	۱۲۴۲	۱۰۱۲	۶۱۲	۴۹۶
نسبت شهرنشینی	۵۴/۷	۴۵/۵	۴۱/۸	۴۰/۴	۷۴	۶۸/۴	۶۱/۳	۵۴/۳
نرخ رشد شهرنشینی نسبت به دهه قبل	۴/۲۷	۳/۷۰	۳/۷۱	۲/۰۵	۲/۷۴	۳/۱۷	-	-

منبع: مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۶۵-۱۳۹۵)

۵. یافته‌های پژوهش و بحث

۵.۱. بررسی نقاط شهری به تفکیک هر ناحیه:

در بررسی نقاط شهری بر اساس مطالعات و پیشنهادهای طرح‌های توسعه و عمران نواحی استان هرمزگان و انطباق آن با وضع موجود (سال ۱۴۰۰)، به تفکیک هر ناحیه، موارد زیر یافت شد:

جدول ۳. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندرعباس

عنوان طرح	تهیه و تصویب	شهرستان‌های زیرمجموعه	شهرها در زمان تهیه طرح	پیش‌بینی نقاط شهری آینده در برنامه‌های جامع ناحیه	افزایش شهرها تا سال ۱۳۹۵	افزایش شهرها تا سال ۱۴۰۰
توسعه و عمران ناحیه بندرعباس	شروع انجام مطالعات از سال ۱۳۸۱ بوده و در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۱ به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسیده است.	بندرعباس، بندر خمیر، حاجی آباد، رودان، میناب، سیریک	بندرعباس، میناب، فین، بندر سیریک، حاجی آباد، رودان، فارغان، زیارت‌تعلی، بندر خمیر	میان مدت: پل شرقی، رضوان، تازیان، قلعه قاضی، بندزرک، کلاهی، بیکا. بلند مدت: سرخون، رویدر، زهوکی، کریان، حکمی، خراجی، اسلام آباد	تخت، قلعه قاضی، تازیان، هشتبندی، بندرک، تیروز، بیگاه، بندرگروک، رویدر، کوهستک، سرگزامحمدی	پل بندزرک بالاشهر

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندرعباس، ۱۳۸۶.

همانطور که از جدول شماره ۳ مشخص است، تاکنون تعداد ۶ شهر شامل شهرهای پل شرقی، تازیان، قلعه قاضی، بندزرک، بیکا و رویدر بر اساس برنامه‌های طرح ناحیه‌ای بندرعباس به نقاط شهری تبدیل شده‌اند و شهرهای کلاهی، رضوان، سرخون، زهوکی، کریان، حکمی، خراجی و اسلام آباد تاکنون محقق نشده‌اند. همچنین تبدیل ۸ سکونتگاه روستایی به شهر (تخت، هشتبندی، بندرک، تیروز، گروک، کوهستک، سرگزامحمدی و بالاشهر) در پیشنهادها و برنامه‌های ناحیه بندرعباس پیش‌بینی نگردیده بود.

جدول ۴. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندرلنگه

عنوان طرح	تهیه و تصویب	شهرستان‌های زیرمجموعه	شهرها در زمان تهیه طرح	پیش‌بینی نقاط شهری آینده در برنامه‌های جامع ناحیه	افزایش شهرها تا سال ۱۳۹۵	افزایش شهرها تا سال ۱۴۰۰
توسعه و عمران ناحیه بندرعباس	شروع انجام مطالعات از سال ۱۳۸۱ بوده و در تاریخ ۱۳۸۷/۲/۱۶ به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسیده است.	بندرلنگه، بستک، پارسیان، ابوموسی	بندرلنگه، چارک، پارسیان، بستک، جناح، ابوموسی، بندرکنگ، کیش	میان مدت: هرنگ، گزیر، دشتی، کوشکنار، هنگوئیه. بلند مدت: کمشک، کوهیچ، کوخرد، بوچیر.	کوشکنار، دشتی، لمزان.	کوهیچ هنگوئیه

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندرلنگه، ۱۳۸۷.

همانطور که از جدول شماره ۴ مشخص است، تاکنون تعداد ۴ شهر کوشکنار، دشتی، کوهیچ و هنگوئیه بر اساس برنامه‌های طرح ناحیه‌ای بندرلنگه به نقاط شهری تبدیل شده‌اند و شهرهای کمشک، گزیر، هرنگ، کوخرد و بوچیر تاکنون محقق نشده‌اند. همچنین تبدیل روستای لمزان به شهر در پیشنهادها و برنامه‌های ناحیه بندرعباس پیش‌بینی نگردیده بود.

جدول ۵. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندرجاسک

عنوان طرح	تهیه و تصویب	شهرستان‌های زیرمجموعه	شهرها در زمان تهیه طرح	پیش‌بینی نقاط شهری آینده در برنامه‌های جامع ناحیه	افزایش شهرها تا سال ۱۳۹۵	افزایش شهرها تا سال ۱۴۰۰
توسعه و عمران ناحیه جاسک	شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسیده است.	جاسک بشاگرد	بندر جاسک گوهران سردشت	درنگ مدو کوه مبارک لیردف	-	لیردف

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندر جاسک، ۱۳۹۲

طبق جدول شماره ۵ مشخص است، ناحیه جاسک دارای ۳ شهر بوده و نیز یک شهر (لیردف) در سال ۱۳۹۷ بر اساس برنامه‌های طرح ناحیه‌ای بندر جاسک از روستا به شهر تبدیل شده است. همچنین تبدیل روستای درنگ مدو و کوه مبارک به نقاط شهری تاکنون محقق نگردیده‌اند.

جدول ۶. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه قشم

عنوان طرح	تهیه و تصویب	شهرستان‌های زیرمجموعه	شهرها در زمان تهیه طرح	پیش‌بینی نقاط شهری آینده در برنامه‌های جامع ناحیه	افزایش شهرها تاکنون
توسعه و عمران ناحیه قشم	شروع انجام مطالعات از سال ۱۳۸۵ بوده و در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۷ به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسیده است.	قشم	قشم، درگهان سوزا، هرمز	-	-

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه قشم، ۱۳۹۱.

همانطور که از جدول شماره ۶ مشخص است، ناحیه قشم دارای ۴ شهر بوده و در برنامه‌های ناحیه‌ای نقاط شهری جدیدی پیش‌بینی و پیشنهاد نشده است. لازم به ذکر است که جزیره و شهر هرمز در جلسه ۱۳۹۷/۱۲/۵ هیات وزیران از شهرستان قشم منتزع و به شهرستان بندرعباس الحاق گردیده است، با این وجود به دلیل اینکه شهر هرمز در مطالعات مربوط به طرح‌های ناحیه‌ای، در طرح توسعه و عمران ناحیه قشم مطالعه و لحاظ گردیده، در این مقاله نیز اطلاعات و بررسی‌های شهر هرمز، در حوزه ناحیه قشم لحاظ شده است.

بر اساس آنچه گفته شد و با بررسی جدول‌های بالا، و می‌توان نتیجه گرفت که طرح‌های ناحیه‌ای در استان هرمزگان در پیش‌بینی و پیشنهاد نقاط سکونتگاهی شهری در سطح استان در سطح قابل قبولی موفق عمل کرده است.

۵.۲. بررسی جمعیت سکونتگاه‌های شهری به تفکیک هر ناحیه:

در بررسی سکونتگاه‌های شهری از نظر جمعیتی، بر اساس مطالعات و پیشنهادهای طرح‌های توسعه و عمران نواحی استان هرمزگان و ضمن انطباق آن با وضع موجود (سال ۱۴۰۰)، که به تفکیک هر ناحیه، در جداول ۷ تا ۱۰ درج گردیده، موارد زیر یافت شد:

جدول ۷. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندرعباس

ناحیه بندرعباس	جمعیت (نفر)		جمعیت (نفر) در طرح ناحیه		جمعیت (نفر) در سرشماری نفوس و مسکن	
	سال ۱۳۸۱	سال ۱۳۹۰	سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۵
بندرعباس	۳۳۶۴۹۸	۴۶۶۷۲۰	۶۳۹۵۲۰	۴۴۸۸۶۱	۵۴۳۲۲۰	۵۴۳۲۲۰
میناب	۶۳۴۲۰	۹۱۰۵۰	۱۳۰۸۷۰	۷۱۲۰۲	۸۶۶۷۴	۸۶۶۷۴
سیریک	۲۷۷۷۷	۳۸۲۰۰	۴۹۷۳۰	۴۳۳۶۲	۴۵۹۹۰	۴۵۹۹۰
رودان	۲۱۴۰۵	۲۶۷۴۰	۳۳۱۵۰	۳۲۰۹۵	۳۱۹۰۷	۳۱۹۰۷
حاجی آباد	۱۰۰۳۹	۱۴۰۱۰	۱۹۱۹۰	۲۰۶۵۱	۲۱۸۷۸	۲۱۸۷۸
خمیر	۴۵۹۱۳۶	۶۳۶۷۳۰	۸۷۴۲۷۰	۶۲۴۵۵۴	۷۴۱۸۷۴	۷۴۱۸۷۴
شهری	۴۴۹۴۶۹	۵۲۳۱۰۰	۶۰۷۰۸۰	۴۸۸۱۴۰	۴۹۱۷۰۹	۴۹۱۷۰۹
روستایی	۹۰۸۶۰۸	۱۱۵۹۸۳۰	۱۴۷۹۵۵۰	۱۱۱۲۶۹۴	۱۲۳۳۵۸۳	۱۲۳۳۵۸۳
ناحیه عباس						

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندرعباس، ۱۳۸۶ و مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۹۰-۱۳۹۵)

جدول ۸. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندرلنگه

ناحیه بندرلنگه	جمعیت (نفر)		جمعیت (نفر) در طرح ناحیه		جمعیت (نفر) در سرشماری نفوس و مسکن	
	سال ۱۳۸۱	سال ۱۳۹۰	سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۵
بندرلنگه	۴۱۶۰۰	۵۱۴۶۰	۶۲۷۵۰	۷۵۵۵۰	۹۶۳۱۲	۹۶۳۱۲
بستک	۱۳۸۸۷	۱۹۲۸۰	۲۵۳۷۰	۱۶۳۹۴	۱۶۸۶۹	۱۶۸۶۹
پارسیان	۹۲۰۱	۱۶۰۹۰	۲۴۰۰۰	۱۹۷۰۴	۲۶۰۰۰	۲۶۰۰۰
ابوموسی	۱۳۲۵	۱۵۹۰	۲۰۶۰	۳۴۶۱	۴۲۱۳	۴۲۱۳
شهری	۶۶۰۱۳	۸۸۴۲۰	۲۸۷۸۱۰	۱۱۵۱۱۰	۱۴۳۳۹۴	۱۴۳۳۹۴
روستایی	۱۱۹۷۲۲	۱۴۹۵۲۰	۱۷۳۵۲۰	۱۵۲۰۸۶	۱۵۴۴۲۹	۱۵۴۴۲۹
ناحیه لنگه	۱۸۵۷۳۵	۲۳۷۹۴۰	۲۸۷۸۱۰	۲۶۷۱۹۶	۲۹۷۸۲۳	۲۹۷۸۲۳

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندرلنگه، ۱۳۸۷ و مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۹۰-۱۳۹۵)

جدول ۹. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه بندر جاسک

ناحیه جاسک	جمعیت (نفر)		جمعیت (نفر) در طرح ناحیه		جمعیت (نفر) در سرشماری نفوس و مسکن	
	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۰	سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۵
جاسک	۱۱۱۳۳	۱۶۵۰۶	۱۹۶۱۴	۱۳۸۱۰	۱۶۸۶۰	۱۶۸۶۰
بشاگرد	۰	۲۹۲۲	۳۴۳۹	۲۸۵۲	۲۸۹۵	۲۸۹۵
شهری	۱۱۱۳۳	۱۹۴۲۸	۲۳۰۵۳	۱۶۶۶۲	۱۹۷۵۵	۱۹۷۵۵
روستایی	۶۴۶۳۶	۷۷۱۵۵	۱۱۳۶۵۶	۷۶۲۲۷	۷۴۲۱۴	۷۴۲۱۴
ناحیه جاسک	۷۵۷۶۹	۹۶۵۸۳	۱۳۶۷۰۹	۹۲۸۸۹	۹۳۹۶۹	۹۳۹۶۹

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه بندر جاسک، ۱۳۹۲ و مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۹۰-۱۳۹۵)

جدول ۱۰. طرح توسعه و عمران جامع ناحیه قشم

ناحیه قشم	جمعیت (نفر)		جمعیت (نفر) در طرح ناحیه		جمعیت (نفر) در سرشماری نفوس و مسکن	
	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۰	سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۵
شهری	۴۳۵۱۸	۵۴۵۰۰	۶۶۴۰۰	۴۷۸۴۸	۶۶۸۰۱	۶۶۸۰۱
روستایی	۶۱۷۷۴	۷۱۳۰۰	۸۱۷۰۰	۶۹۹۲۶	۸۲۱۶۰	۸۲۱۶۰
ناحیه	۱۰۵۳۳۵	۱۲۵۸۰۰	۱۴۸۱۰۰	۱۱۷۷۷۴	۱۴۸۹۶۱	۱۴۸۹۶۱

منبع: وزارت مسکن و شهرسازی، طرح توسعه و عمران ناحیه قشم، ۱۳۹۱ و مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۹۰-۱۳۹۵)

۵.۳. بررسی توزیع متعادل شهرهای استان هرمزگان بر اساس قاعده رتبه-اندازه

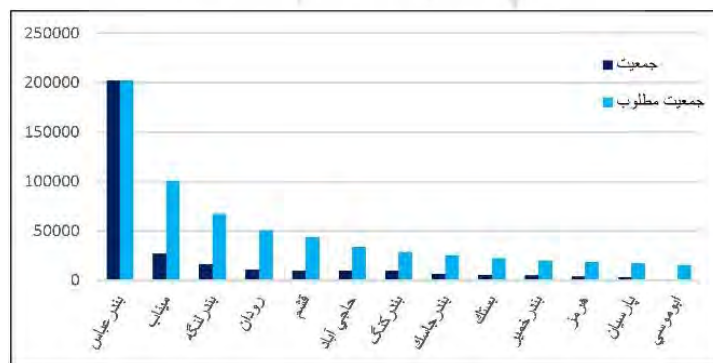
بنابراین رشد و گسترش شهرها و تغییر مداوم ابعاد شهری ضرورت ایجاد شبکه‌ای منسجم و به هم پیوسته از شهرها را به صورت سلسله مراتبی معین و تعریف شده ایجاد می‌کند (Jefferson, 1939: 277). لذا در این قسمت بر آن هستیم به تحلیل شبکه شهری و توزیع فضایی جمعیت در کانون‌های شهری هرمزگان از دهه ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ بپردازیم. برای محاسبه جمعیت مطلوب بر اساس مدل رتبه-اندازه زیر عمل شده است.

جدول شماره ۱۱. رتبه - اندازه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۶۵

ردیف	شهر	رتبه مطلوب		ردیف	شهر	رتبه مطلوب	
		جمعیت (نفر)	براساس جمعیت موجود			جمعیت مطلوب	براساس جمعیت موجود
۱	بندرعباس	۲۰۱۶۴۲	-	۸	بندر جاسک	۶۲۹۳	۳۲
۲	میناب	۲۶۷۰۵	۷/۵	۹	بستک	۵۴۶۹	۳۶/۸
۳	بندر لنگه	۱۶۵۷۰	۱۲/۱	۱۰	بندر خمیر	۵۰۷۶	۳۹/۷
۴	رودان	۱۰۹۱۵	۱۸/۴	۱۱	هرمز	۳۸۱۷	۵۲/۸
۵	قشم	۹۶۸۲	۸/۲۰	۱۲	پارسیان	۳۰۹۴	۶۵/۱
۶	حاجی آباد	۹۵۴۷	۲۱/۱	۱۳	ابوموسی	۶۱	۳۳۰۵
۷	بندر کنگ	۹۳۲۸	۲۱/۶				

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۷

بر اساس جدول شماره ۱۱ شبکه شهری استان هرمزگان در سال ۱۳۶۵ دارای ۱۳ شهر بوده و میزان جمعیت آن برابر با ۳۰۸۱۹۸ نفر بوده است. شهر میناب در سال ۱۳۶۵ دارای جمعیتی معادل ۲۶۷۰۵ نفر بوده است. در حالی که جمعیت مطلوب این شهر در این سال باید در حدود ۱۰۰۸۲۱ نفر می‌بوده است. این امر ناشی از تمرکز جمعیت در شهر بندرعباس است که به دلایل مختلف سیاسی و اقتصادی بیشتر جمعیت استان را در خود جای داده است و باعث شده که جمعیت شهر میناب و شهرهای پایین‌تر از آن نتوانند جمعیت فعلی خود را به حد مطلوب برسانند، این موضوع باعث عدم تعادل در شبکه شهری هرمزگان شده است. سایر شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۶۵ دارای جمعیتی کمتر از جمعیت مطلوب بوده‌اند. در این میان موقعیت اقتصادی بندرعباس جهت جذب جمعیت یکی از دلایل اصلی عدم پیشرفت شهرهای دیگر استان هرمزگان بوده است. در شکل شماره ۷ عدم تعادل در شبکه شهری استان هرمزگان نشان داده شده است. همان‌طور که در این شکل مشاهده می‌شود بیشترین عدم تعادل بین شهرهای میناب، بندر لنگه، رودان و قشم بوده که بعد از آن این عدم تعادل کمتر می‌شود. شهرهایی که در رده‌های پایین قرار دارند به دلایل مختلف از جمله ارائه امکانات و خدمات به روستاهای پایین‌تر و دلایل سیاسی عنوان شهر به آن‌ها اختصاص داده شده است. (شکل شماره ۷)

شکل ۷. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۶۵ (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول شماره ۱۲. رتبه - اندازه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۷۵

ردیف	شهر	جمعیت (نفر)	رتبه مطلوب بر اساس جمعیت موجود	جمعیت مطلوب بر اساس رتبه موجود	ردیف	شهر	جمعیت (نفر)	رتبه مطلوب بر اساس جمعیت موجود	جمعیت مطلوب بر اساس رتبه موجود
۱	بندرعباس	۲۷۳۵۷۸	-	۲۷۳۵۷۸	۸	بندر جاسک	۹۰۶۷	۳۰/۱	۳۴۱۹۷
۲	میناب	۴۴۸۱۷	۶/۱	۱۳۶۷۸۹	۹	بندر خمیر	۸۳۴۷	۳۲/۸	۳۰۳۹۷
۳	بندر لنگه	۲۱۰۷۳	۱۳	۹۱۱۹۲	۱۰	کیش	۸۰۴۷	۳۴	۲۷۳۵۷
۴	رودان	۱۹۴۷۸	۱۴	۶۸۳۹۴	۱۱	بستک	۵۷۴۶	۴۷/۶	۲۴۸۷۰
۵	حاجی آباد	۱۶۶۸۹	۱۶/۴	۵۴۷۱۵	۱۲	هرمز	۴۷۶۸	۵۷/۴	۲۲۷۹۸
۶	قشم	۱۳۵۵۶	۲۰/۱	۴۵۵۹۶	۱۳	پارسیان	۴۶۰۵	۵۹/۴	۲۱۰۴۴
۷	بندر کنگ	۱۱۹۲۰	۲۲/۹	۳۹۰۸۲	۱۴	ابوموسی	۲۲۷۲	۱۲۰/۵	۱۹۴۵۱

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶

بر اساس جدول شماره ۱۲، در سال ۱۳۷۵ شبکه شهری استان هرمزگان از ۱۴ شهر تشکیل شده که نسبت به دوره قبل تنها یک شهر (کیش) به شبکه شهری این استان اضافه شده است. میزان جمعیت شبکه شهری استان در سال ۱۳۷۵، ۴۴۳۹۵۳ نفر بوده است در این دوره بندرعباس دارای رتبه نخست شهری است و همانند جدول شماره ۱۲، شهرهای میناب، بندر لنگه و رودان در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بر اساس این جدول شهرهای رتبه‌های دوم به بعد جمعیت مطلوب آن‌ها بیشتر از جمعیت فعلی آن‌هاست. در این سال بر موقعیت اقتصادی بندرعباس و میزان مهاجرت به آن افزوده شده و از طرفی شهرهای دیگر هرمزگان به دلیل کمبود امکانات و عدم ارائه فعالیت‌های زیربنایی در آن‌ها نتوانستند به رشدی درخور توجه برسند. به‌همین دلیل شبکه شهری استان هرمزگان نیز تحت تأثیر الگوی تسلط نخست شهری بندرعباس قرار گرفته است و این امر بر میزان عدم تعادل شبکه شهری در استان هرمزگان افزوده است. در شکل شماره ۸ مشاهده می‌شود که شبکه شهری استان هرمزگان به دلیل نخست شهری بندرعباس دارای عدم تعادل بوده و فاصله بین جمعیت مطلوب و میزان جمعیت سال ۱۳۷۵ در شهرهای میناب، بندر لنگه، رودان، حاجی آباد و قشم زیاد بوده و نسبت به سال ۱۳۶۵ تغییراتی به سوی تعادل مشاهده نمی‌شود و شبکه شهری استان دارای عدم تعادل است. (شکل شماره ۸)

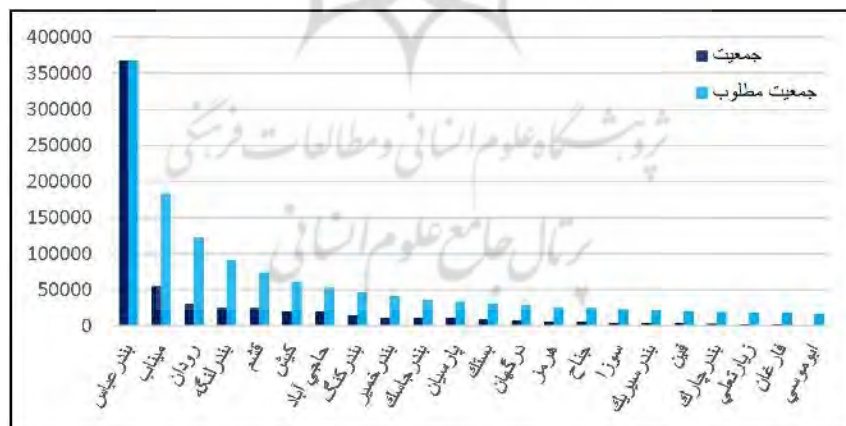
شکل ۸. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۷۵ (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول شماره ۱۳. رتبه - اندازه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۸۵

ردیف	شهر	رتبه مطلوب		ردیف	شهر	رتبه مطلوب	
		جمعیت	بر اساس جمعیت موجود			جمعیت	بر اساس جمعیت موجود
۱	بندرعباس	۳۶۷۵۰۸	-	۱۲	بستک	۸۳۷۶	۴۳/۸
۲	میناب	۵۴۶۲۳	۶/۷	۱۳	درگهان	۷۹۹۶	۴۶
۳	رودان	۳۰۰۶۰	۱۲/۲۴۶	۱۴	هرمز	۵۶۹۹	۶۴/۵
۴	بندرلنگه	۲۵۳۰۳	۱۴/۵۲۱	۱۵	جناح	۵۶۳۲	۶۵/۳
۵	قشم	۲۴۴۶۱	۱۵	۱۶	سوزا	۴۴۸۰	۸۲
۶	کیش	۲۰۶۶۷	۱۷/۷	۱۷	بندرسیریک	۳۶۴۰	۱۰۰/۹
۷	حاجی آباد	۲۰۲۶۴	۱۸/۱	۱۸	فین	۳۵۳۲	۱۰۳/۹
۸	بندرکنگ	۱۴۸۸۱	۲۴/۷	۱۹	بندرچارک	۲۹۵۸	۱۲۴/۴
۹	بندرخمیر	۱۱۳۳۷	۳۲/۵	۲۰	زیارتعلی	۲۵۰۶	۱۴۶/۸
۱۰	بندرجاسک	۱۱۱۳۳	۳۲/۹	۲۱	فارغان	۱۸۶۲	۱۹/۷۲۴
۱۱	پارسیان	۱۰۵۴۹	۳۴/۸	۲۲	ابوموسی	۱۷۰۵	۲۱۵/۷

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸

بر اساس جدول شماره ۱۳ شبکه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۸۵ از ۲۲ شهر تشکیل شده است. در این دوره هم بر تعداد شهرهای استان افزوده شده و هم بر جمعیت آن‌ها به طوری که در سال ۱۳۷۵ تعداد شهرهای استان ۱۴ شهر بوده و در این دوره ۸ شهر بر شبکه شهری استان افزوده شده است. میزان جمعیت شبکه شهری استان در این سال ۶۳۹۱۷۲ نفر بوده است. بر اساس داده‌های جدول مشاهده می‌شود که در این سال همانند دوره‌های آماری گذشته شبکه شهری هرمزگان دچار عدم تعادل بوده است و فاصله بین شهرهای دوم به بعد استان با شهر نخست یعنی بندرعباس زیاد بوده و این امر سبب عدم تعادل در شبکه شهری استان شده است. در این دوره بندرعباس همچنان جایگاه خود را به‌عنوان شهر برتر حفظ کرده است. (شکل شماره ۹)

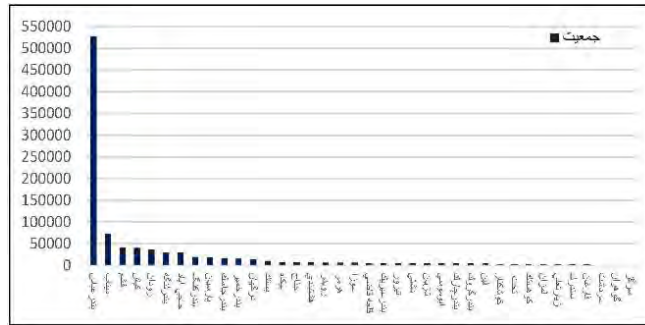
شکل ۹. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۸۵ (منبع، نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول شماره ۱۴. رتبه - اندازه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۹۵

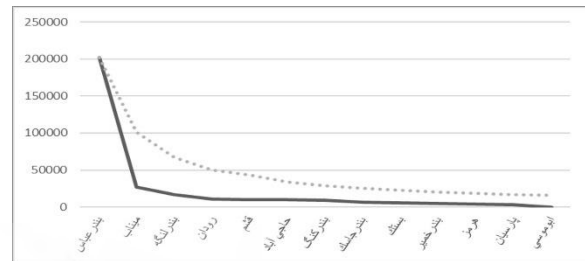
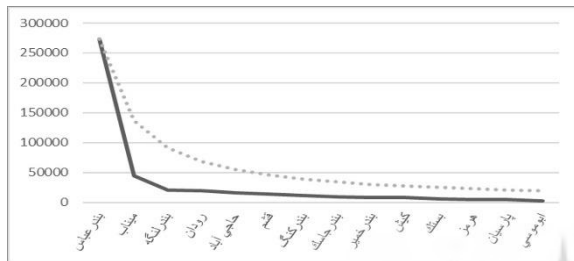
ردیف	شهر	رتبه مطلوب		جمعیت (نفر)	شهر	ردیف	رتبه مطلوب		جمعیت (نفر)
		بر اساس جمعیت موجود	بر اساس جمعیت موجود				بر اساس جمعیت موجود	بر اساس جمعیت موجود	
۱	بندرعباس	-	۵۲۶۶۴۸	۵۲۸۶	قلعه قاضی	۲۰	۵۲۶۶۴۸	۹۹/۶	۲۶۳۳۲
۲	میناب	۷/۲	۲۶۳۳۲۴	۵۱۳۷	بندرسیریک	۲۱	۲۶۳۳۲۴	۱۰۲/۵	۲۵۰۷۸
۳	قشم	۱۲/۹	۱۷۵۵۴۹	۴۸۷۱	تیروور	۲۲	۱۷۵۵۴۹	۱۰۸/۱	۲۲۹۳۸
۴	کیش	۱۳/۲	۱۳۱۶۶۲	۴۶۹۵	دشتی	۲۳	۱۳۱۶۶۲	۱۱۲/۱	۲۲۸۹۷
۵	رودان	۱۴/۶	۱۰۵۳۲۹۶	۴۲۶۳	تازیان	۲۴	۱۰۵۳۲۹۶	۱۲۳/۵	۲۱۹۴۳
۶	بندرلنگه	۱۷/۳	۸۷۷۷۴	۴۲۱۳	ابوموسی	۲۵	۸۷۷۷۴	۱۲۵	۲۱۰۶۵
۷	حاجی آباد	۱۸/۱	۷۵۲۳۵	۴۰۶۶	بندرچارک	۲۶	۷۵۲۳۵	۱۲۹/۵	۲۰۲۵۵
۸	بندرکنگ	۲۷/۴	۶۵۸۳۱	۴۰۰۸	بندرگروک	۲۷	۶۵۸۳۱	۱۳۱/۴	۱۹۵۰۵
۹	پارسیان	۲۹/۲	۵۸۵۱۶	۳۹۳۹	فین	۲۸	۵۸۵۱۶	۱۳۳/۷	۱۸۸۰۸
۱۰	بندر جاسک	۳۱/۲	۵۲۶۶۴	۳۲۶۰	کوشکنار	۲۹	۵۲۶۶۴	۱۶۱/۵	۱۸۱۶۰
۱۱	بندر خمیر	۳۴/۴	۴۷۸۷۷	۳۰۸۴	تخت	۳۰	۴۷۸۷۷	۱۷۰/۷	۱۷۵۵۴
۱۲	درگهان	۳۶/۲	۴۳۸۸۷	۳۰۶۰	کوهستک	۳۱	۴۳۸۸۷	۱۷۲/۱	۱۶۹۸۸
۱۳	بستک	۵۲/۸	۴۰۵۱۱	۲۷۴۵	لمزان	۳۲	۴۰۵۱۱	۱۹۱/۸	۱۶۴۵۷
۱۴	بیکاه	۷۳/۲	۳۷۶۱۷	۲۶۷۹	زیارتعلی	۳۳	۳۷۶۱۷	۱۹۶/۶	۱۵۹۵۹
۱۵	جناح	۷۶/۲	۳۵۱۰۹	۱۹۱۵	سندرک	۳۴	۳۵۱۰۹	۲۷۵	۱۵۴۸۹
۱۶	هشتبندی	۷۸/۴	۳۲۹۱۵	۱۷۷۳	فارغان	۳۵	۳۲۹۱۵	۳۹۷	۱۵۰۴۷
۱۷	رویدر	۸۰/۳	۳۰۹۷۹	۱۷۲۵	سردشت	۳۶	۳۰۹۷۹	۳۰۵/۳	۱۴۶۲۹
۱۸	هرمز	۸۹/۴	۲۹۲۵۸	۱۱۷۰	گوهران	۳۷	۲۹۲۵۸	۴۵۰/۱	۱۴۲۳۳
۱۹	سوزا	۹۲/۳	۲۷۷۱۸	۱۱۵۷	سرگزاحمدی	۳۸	۲۷۷۱۸	۴۵۵/۲	۱۳۸۵۹

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

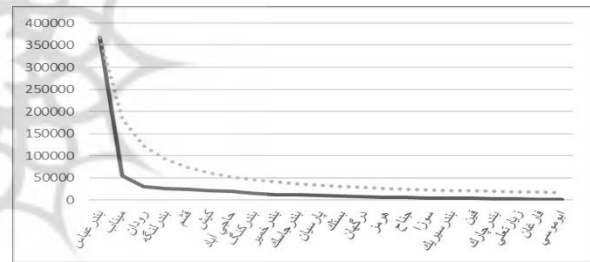
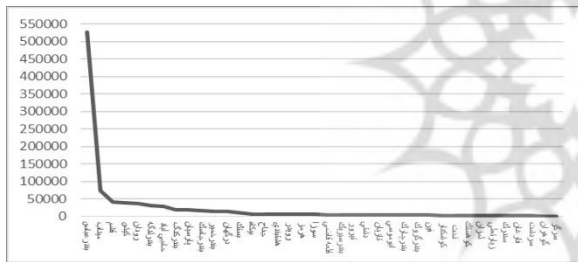
بر اساس جدول شماره ۱۴ شبکه شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۹۵ از ۳۸ شهر تشکیل شده است. در این دوره هم بر تعداد شهرهای استان افزوده شده و هم بر جمعیت آن‌ها به طوری که در این دوره ۱۶ شهر بر شبکه شهری استان افزوده شده است. میزان جمعیت شبکه شهری استان در این سال ۹۷۱۸۲۴ نفر بوده است. بر اساس داده‌های جدول مشاهده می‌شود که در این سال همانند دوره‌های آماری گذشته شبکه شهری هرمزگان دچار عدم تعادل بوده است و فاصله بین شهرهای دوم به بعد استان با شهر نخست یعنی بندرعباس بیشتر شده و این امر سبب عدم تعادل در شبکه شهری استان شده است. در این دوره نیز بندرعباس جایگاه خود را به عنوان شهر برتر حفظ کرده است. نکته قابل توجه اینکه دیگر شهرهای استان به جز بندرعباس دارای فاصله جمعیتی کمتری با هم هستند اما با شهر اول استان فاصله زیادی دارند. همان‌طور که در شکل شماره ۱۰ مشاهده می‌شود، جمعیت شهرهای استان هرمزگان در سال ۱۳۹۵ به یک‌باره بعد از بندرعباس بسیار کم شده است و این امر بر عدم تعادل در شبکه شهری استان افزوده است. طبق این شکل می‌توان عنوان کرد که شهر بندرعباس به دلیل تمرکز روز افزون جمعیت، فرصت‌های خدماتی و اقتصادی و اجتماعی استان را در خود جمع کرده است. (شکل شماره ۱۰)

شکل ۱۰. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۹۵ (منبع، نگارندگان، ۱۴۰۱)

شکل ۱۱. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۶۵
شکل ۱۲. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۷۵ (منبع، نگارندگان، ۱۴۰۱)

شکل ۱۳. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۸۵
شکل ۱۴. نمودار رتبه-اندازه شهرهای هرمزگان، سال ۱۳۹۵ (منبع، نگارندگان، ۱۴۰۱)

۵.۴. تحلیل توزیع فضایی شهرهای استان هرمزگان با استفاده از ضریب آنتروپی

براساس شاخص آنتروپی در دوره‌های مختلف، مشاهده می‌شود که در هر دوره نسبت به دوره قبل بر عدم تعادل افزوده شده است (Wheeler & Muller, 1986: 385-386). به این ترتیب شبکه شهری هرمزگان در هر چهار دوره آماری که مقایسه شد دارای عدم تعادل فضایی آشکار است. همچنین این شبکه به سوی عدم تعادل در حرکت است و آثاری از تعادل جمعیتی در این شبکه دیده نمی‌شود. این امر ناشی از رشد شتابزده و بدون برنامه‌ریزی شهر بندرعباس است که در آینده هم برای خود و شهرهای دیگر استان مشکلاتی را بوجود خواهد آورد.

جدول ۱۵. محاسبه شاخص آنتروپی در نظام شهری استان هرمزگان

شاخص	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۵
شاخص آنتروپی	۱/۴۰۸	۱/۵۴۴	۱/۸۱۰	۲/۰۸۷

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

۵.۵. شاخص‌های و تحلیل الگوی نخست شهری استان هرمزگان

سنجش میزان تمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در مراکز و کانون‌های رشد و توسعه برای مقایسه نحوه توزیع فضایی یا جغرافیایی امکانات و موقعیت‌ها توسعه در هر منطقه دارای اهمیت فراوانی است (معصومی‌اشکوری، ۱۳۸۵: ۹۹). برای اندازه‌گیری شاخص نخست شهری در بیشتر مواقع از معیار جمعیتی استفاده می‌کنند به‌طور مثال برخی از پژوهشگران نخست شهر را شهری می‌دانند جمعیت آن دو برابر جمعیت شهر دوم باشد (شکویی، ۱۳۷۳: ۴۹۰) البته، برخی دیگر این شاخص را از تقسیم جمعیت شهر اول به مجموع جمعیت شهرهای دوم و سوم یا مجموع چهار شهر اول بدست می‌آورند. باوجود این هدف تمام این شاخص‌ها شناخت درجه نخست شهری و میزان تمرکز در نظام شهری است. جدول ۱۷ محاسبه شاخص‌های فوق را در چهار دوره مورد مطالعه برای شهرهای استان هرمزگان نشان می‌دهد. لازم به ذکر است، در کلیه شاخص‌های نخست شهری، از نسبت جمعیتی شهرهای اول و دوم تا شهرهای رتبه چهارم سلسله مراتب شهری در نظر گرفته شده است. به منظور ارائه مستندات آماری و چگونگی به‌دست آمدن اعداد مورد نظر در مدل‌ها، تغییرات جمعیتی چهار شهر اول کشور در جدول ۱۶ آمده است. همچنین نحوه محاسبه و فرمول هر یک از شاخص‌ها و مدل‌های به کار گرفته شده مطابق با جدول ۱۰ می‌باشد.

جدول ۱۶. تغییرات جمعیت چهار شهر اول در استان هرمزگان طی سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵

رتبه برحسب جمعیت	سال ۱۳۶۵		سال ۱۳۷۵		سال ۱۳۸۵		سال ۱۳۹۵	
	شهر	جمعیت	شهر	جمعیت	شهر	جمعیت	شهر	جمعیت
رتبه اول	بندرعباس	۲۰۱۶۴۲	بندرعباس	۲۷۳۵۷۸	بندرعباس	۳۶۷۵۰۸	بندرعباس	۵۲۶۶۴۸
رتبه دوم	میناب	۲۶۷۰۵	میناب	۴۴۸۱۷	میناب	۵۴۶۲۳	میناب	۷۳۱۷۰
رتبه سوم	بندرلنگه	۱۶۵۷۰	بندرلنگه	۲۱۰۷۳	رودان	۲۵۳۰۳	قشم	۳۰۴۳۵
رتبه چهارم	رودان	۱۰۹۱۵	رودان	۱۹۴۷۸	بندرلنگه	۳۰۰۶۰	کیش	۳۶۱۲۱

منبع: مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۶۵-۱۳۹۵)

شاخص نخست شهری: نسبت جمعیت بزرگترین شهر به کل جمعیت شهری کشور و یا منطقه شاخص نخست شهری برای آن محاسبه می‌شود است. هرچقدر مقدار عددی این شاخص بیشتر باشد بزرگ‌ترین شهر دارای نخست شهری بیشتری است. شاخص دو شهر شاخص مرتبط با توزیع رتبه اندازه شهری است و شاخص نسبی است بدین ترتیب که از طریق محاسبه نسبت جمعیت شهر نخست به دومین شهر به دست می‌آید. این شاخص‌ها هرچه بزرگتر باشد بزرگترین شهر دارای نخود شهری است. شاخص چهار شهر: شاخص چهار شهر همانند شاخص دو شهر مبتنی بر توزیع رتبه اندازه شهری است و نسبت جمعیت شهر نخست به مجموع جمعیت شهرهای رتبه دوم، سوم و چهارم را شامل می‌شود.

شاخص چهار شهر مهتا: مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش برای تشخیص نخست شهری را نسبت اندازه شهر نخست به چهار شهر اول نظام شهری به صورت زیر پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر اول را با معیارهای قاعده رتبه اندازه تطبیق داد و به این صورت مطرح نمود که این توزیع مهمترین و عادی ترین شکل برتری شهری خواهد بود. بر پایه چنین معیاری درجه تسلط و برتری شهر اول در نظام شهری در بازه صفر و یک پیشنهاد شده است که در آن دامنه تسلط و برتری مطلوب شهر نخستین شاخص $0/41$ تا $0/54$ فرض شده است و کمتر از $0/41$ به عنوان حداقل برتری شاخص، بین $0/54$ تا $0/65$ به عنوان برتری و برای فوق برتری شاخص بین $0/65$ تا ۱ پیشنهاد شده است.

در این پژوهش شاخص نخست شهری و تمرکز شهری با دیدگاه‌های مدل‌های مختلف بررسی شده که نتایج آن جدول ۱۷ و شکل‌های ۱۱ تا ۱۵ ارائه شده است.

جدول ۱۷. محاسبه شاخص های درجه نخست شهری در سلسله مراتب شهری استان هرمزگان

شاخص	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۵
شاخص نخست شهری	۰/۶۵۴	۰/۶۱۶	۰/۵۷۴	۰/۵۴۱
شاخص دو شهر	۷/۵۵	۶/۱۰	۶/۷۲	۷/۱۹
شاخص چهارشهر-دیویدسون	۳/۷۲۱	۳/۲۰۴	۳/۳۴۱	۳/۴۲۶
شاخص چهارشهر مهتا	۰/۷۸۸	۰/۷۶۲	۰/۷۶۹	۰/۷۷۴
شاخص موماو و الوصابی	۸/۳۰۸	۷/۸۵۱	۷/۶۲۴	۷/۴۴۸

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

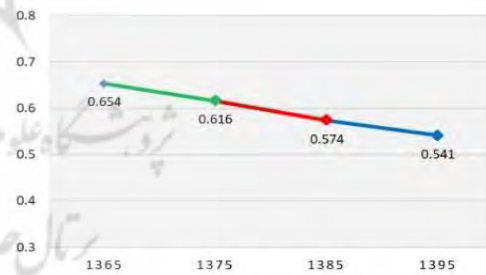
هر پنج شاخص مورد نظر با توجه به روند افزایشی که در طی دهه گذشته داشته‌اند، نشان‌دهنده سیر نظام توزیع جمعیت شهری استان به سوی افزایش نخست شهری و عدم تمرکز و تعادل بیشتر می‌باشند. همان طور که از جدول ۱۷ بر می‌آید، نتایج کلیه شاخص‌ها نشان می‌دهد که پدیده نخست شهری در نظام شهری استان هرمزگان در این چهار دوره وجود داشته است، میزان نخست شهری از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ روند نزولی داشته. بررسی مقادیر عددی شاخص چهار شهر مهتا برای سنجش شدت نخست شهری نشان می‌دهد که میزان نخست شهری در طی چهار دوره در حد فوق برتری بوده است. یعنی در طی این چهار دوره شهر بندرعباس رتبه نخست را در میان سایر شهرهای استان هرمزگان داشته است. البته این نکته را باید متذکر شد که پدیده نخست شهری امری متداول در میان شهرهای ایران است.

مسأله مهمی که باید از همه جهات مورد توجه قرار گیرد این است که امروزه نخست شهرهای هر استان (از جمله هرمزگان) با کلیه استقرارهای مربوط به فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی با گرایش به تمرکز در نخست شهرها (بندرعباس) مواجه‌اند، و یکی از دلایل آن این است که توسعه به میزان کافی و به صورت متعادل و متوازن تحقق نیافته است. در واقع، پدیده‌هایی نظیر تمرکز استقرارها در قطب‌های اصلی، حاشیه نشینی، قطبی شدن، افتراق و جدانشینی جامعه شهری به‌صورت ذاتی این مرحله از توسعه درآمده است. با توجه به این واقعیت‌ها، ملاحظه می‌شود روند و مفاد طرح‌ها و برنامه‌ها و سیاست‌گذاری، برنامه ریزی و طرح‌هایی که در این زمینه‌ها تهیه می‌شوند، اغلب با واقعیات و یا با روندهای در جریان در تعارض‌اند و به همین سبب اغلب در عوض کمک به از میان بردن و یا تعدیل مشکل مزید بر علت می‌شوند.

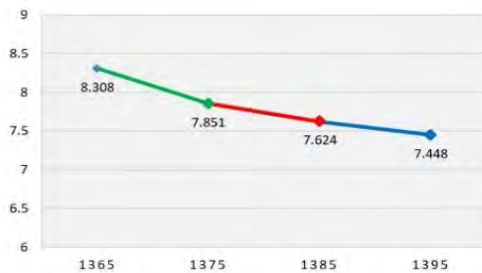
شکل ۱۶. نمودار شاخص دوشهر استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

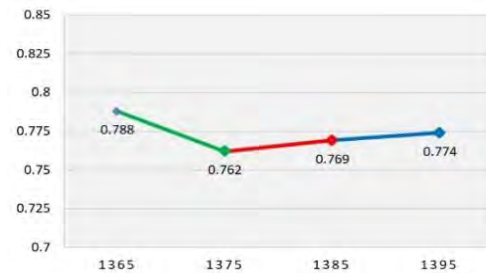
شکل ۱۵. نمودار شاخص نخست شهری استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

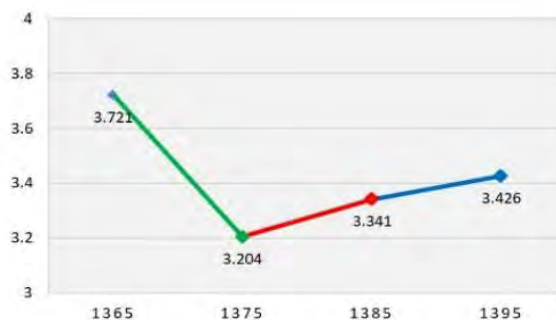
شکل ۱۸. نمودار شاخص موماو و الوصابی استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

شکل ۱۷. نمودار شاخص چهارشهر مهتا استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

شکل ۱۹. نمودار شاخص چهارشهر دیویدسون استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

بر اساس شکل شماره ۱۱، شاخص نخست شهری یک روند رو به کاهش بوده است به طوری که از دهه ۶۵ تا دهه ۹۵ کاهش یافته است و روند نخست شهری در حال حرکت به سوی تعادل بوده است. در شکل شماره ۱۲، شاخص دو شهری در استان هرمزگان نشان داده شده است. در دهه ۷۵ این شاخص کاهش یافته است اما در سال ۸۵ دوباره افزایش یافت است و به طرف نخست شهری در حرکت است. در شکل شماره ۱۳ شاخص دیویدسون در استان هرمزگان پس از کاهش در دهه ۶۵، از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته است. شاخص مهتا در استان هرمزگان همانند شکل شماره ۱۴ نشان می‌دهد که تا سال ۷۵ دارای کاهش محسوسی بوده اما در دوره‌های بعدی دوباره روند صعودی را طی کرده است.

با توجه به جایگاه تغییرات نظام توزیع جمعیت در شبکه شهری استان در چهار دوره سرشماری ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۵ و با مشاهده شکل شماره ۱۵ نتایج زیر به دست می‌آید:

الف) عدم تعادل شدید در نظام شهری هرمزگان منجر به خلع کارکردی آشکاری در سطوح میانی کانال‌های شهری گردیده است. در تحقیقات انجام شده بر روی شبکه شهری استان، وجود پدیده نخست شهری به وضوح نمایان است و تا دهه ۱۳۶۵ دارای روند افزایشی بوده از آن پس تا دهه ۱۳۷۵ روند نزولی و سپس تا سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ روند صعودی را طی کرده است در چنین شرایطی تحلیل قطب‌گرایی در توسعه شهری و تمرکز زدایی از نخست شهر اقدامی منطقی در جهت توسعه فضایی منطقه است.

ب) شهر میناب اگرچه دارای فاصله زیادی با بندرعباس است، اما در طی چهار دوره آماری جایگاه خود را در شبکه شهری استان در رتبه دوم حفظ کرده است و شهر بندرلنگه نیز در دو دهه ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ دارای جایگاه سوم بوده است و در دهه ۱۳۸۵ به جایگاه چهارم تنزل پیدا کرده است و شهر رودان در رتبه سوم در دوره ۱۳۸۵ قرار گرفته است. همچنین در دهه ۹۵ شهر قشم و شهر کیش به ترتیب در جایگاه سوم و چهارم و شهر رودان و بندرلنگه به ترتیب در جایگاه پنجم و ششم قرار گرفته‌اند.

ج) بیشترین جابجایی‌ها در قسمت میانی نمودار رخ داده است (قشم، بستک، بندرخمیر، جاسک، بندر لنگه و غیره) که این جابجایی‌ها بیشتر سیر نزولی داشته‌اند. به طور مثال شهر بستک در دوره ۱۳۶۵ دارای رتبه ۹ بوده و در دوره بعدی یعنی ۱۳۷۵ به رتبه ۱۱ و دوره ۱۳۸۵ به رتبه ۱۲ دوره ۱۳۹۵ به رتبه ۱۳ تنزل پیدا کرده است.

د) با توجه به نتایج منعکس در نمودار می‌توان عنوان کرد که بیشترین تغییر و تحول مربوط به شهرهای کوچک استان هرمزگان بوده است. از سوی دیگر می‌توان عنوان کرد که عدم توجه به شهرهای کوچک و کمبود خدمات و سطح ضعیف امکانات در آن‌ها، همچنین اطلاق عنوان شهر به بعضی از آن‌ها به دلیل‌های مختلف (سیاسی، ارائه امکانات به نقاط روستایی و غیره) بدون فراهم آوردن امکانات خدماتی و زیربنایی در این شهرها، زمینه تغییر جایگاه آن‌ها در شبکه شهری استان شده است.

۵.۶. شاخص‌های تمرکز جمعیت

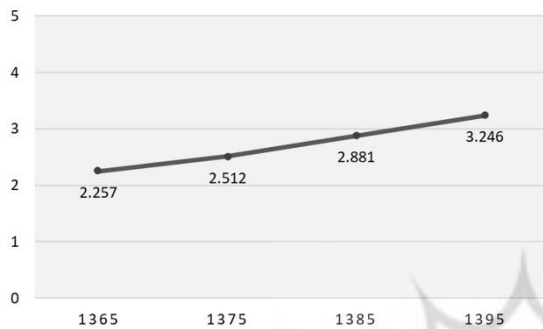
یکی از شاخص‌هایی که به بررسی میزان تمرکز در کل نظام شهری می‌پردازد، شاخص تمرکز هرفیندال است. این شاخص مشخص می‌کند که در طول دوره‌های آماری کل نظام شهری به سمت تعادل میل کرده است یا خیر. شاخص تمرکز هرفیندال برای استان هرمزگان در سال ۱۳۶۵، معادل ۰/۴۴۳ بوده که در دوره‌های بعدی با کاهش روبه‌رو بوده است، به طوری که کمترین میزان شاخص تمرکز در سلسله مراتب شهری استان هرمزگان به دوره کنونی تعلق دارد و مقدار عددی آن در سال ۱۳۹۵، معادل

۰/۳۰۸ است. شاخص دیگری که به منظور بررسی میزان تمرکز شهری بکار گرفته شده است، شاخص هندرسون است. ارقام مربوط به این شاخص نیز نشان می‌دهد که کمترین مقدار آن ۲/۲۵۷ در سال ۱۳۶۵ بوده و پس از آن با یک روند افزایشی به ۳/۲۴۶ در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۸. محاسبه شاخص های تمرکز در نظام شهری استان هرمزگان

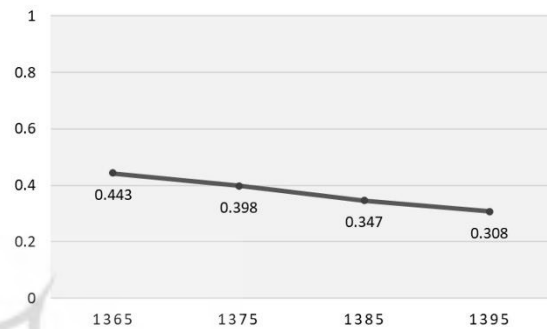
شاخص	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۵
شاخص هرفیندال	۰/۴۴۳	۰/۳۹۸	۰/۳۴۷	۰/۳۰۸
شاخص هندرسون	۲/۲۵۷	۲/۵۱۲	۲/۸۸۱	۳/۲۴۶

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

شکل ۲۱. نمودار شاخص هندیسون استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

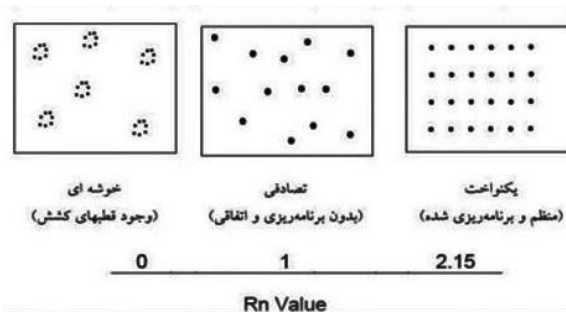
شکل ۲۰. نمودار شاخص هرفیندال استان هرمزگان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

بنابراین بر اساس نتایج به دست آمده از شاخص‌های هرفیندال و هندرسون، می‌توان نتیجه گرفت که در مقاطع مختلف زمانی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ از شدت تمرکز کاسته شده و توزیع جمعیت در نظام شهری استان هرمزگان به سمت تعادل نسبی پیش رفته است.

۵.۷. الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری

برای تعیین پراکندگی سکونتگاه‌ها از روش تحلیل نزدیک‌ترین همسایگی استفاده می‌شود. در نتیجه به کارگیری این روش، شاخصی به نام نزدیک‌ترین همسایگی (میزان مجاورت) به دست می‌آید که دامنه آن بین عدد صفر تا ۲/۱۵ متغیر است. این شاخص پراکندگی سکونتگاه‌ها را در سطح ناحیه جدا از عوامل موثر در شکل‌گیری آن بیان می‌کند و در نتیجه آن هر چقدر مقدار Rn به صفر نزدیک تر باشد، نشانگر الگوی توزیع متراکم و خوشه‌ای و هر چه به ۲/۱۵ نزدیک تر باشد، بیانگر الگوی توزیع منظم و عدد یک نیز بیان کننده الگوی تصادفی توزیع سکونتگاه‌هاست.

شکل ۲۲. الگوهای پراکندگی سکونتگاه‌ها در روش تحلیل نزدیک‌ترین همسایگی (منبع: بدران‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۲)

جدول ۱۹. اندازه‌گیری فاصله هر سکونتگاه شهری از نزدیک‌ترین همسایه آن

ردیف	نام شهر	نزدیک‌ترین همسایه	فاصله (کیلومتر)	ردیف	نام شهر	نزدیک‌ترین همسایه	فاصله (کیلومتر)
۱	بندرعباس	تازیان	۲۴/۲	۲۰	رودان	بیکاه	۹/۸
۲	فین	تازیان	۷۲/۷	۲۱	زبارتعلی	رودان	۸۴/۴
۳	تخت	قلعه قاضی	۹/۲	۲۲	بیکاه	رودان	۹/۸
۴	قلعه قاضی	تخت	۹/۲	۲۳	بندرخمیر	بندرعباس	۸۲/۶
۵	هرمز	بندرعباس	۱۴/۵	۲۴	رویدر	بندرخمیر	۸۸/۶
۶	میناب	تیرو	۲۷	۲۵	بندر جاسک	بندر سیریک	۱۴۹/۴
۷	هشتبندی	میناب	۵۸/۳	۲۶	بستک	جناح	۳۰/۸
۸	سندرک	هشتبندی	۵۷/۸	۲۷	جناح	بستک	۳۰/۸
۹	بندرلنگه	بندرلنگه	۰	۲۸	گوهران	سردشت	۱۸/۵
۱۰	بندرکنگ	بندرلنگه	۰	۲۹	سردشت	گوهران	۱۸/۵
۱۱	بندر چارک	بندرلنگه	۸۳/۷	۳۰	ابوموسی	بندرلنگه	۷۵/۵
۱۲	بندر سیریک	بندر گروک	۸/۷	۳۱	قشم	درگهان	۲۲/۹
۱۳	بندر گروک	بندر سیریک	۸/۷	۳۲	کیش	بندر چارک	۳۲/۵
۱۴	حاجی آباد	فارغان	۷۸/۵	۳۳	درگهان	قشم	۲۲/۹
۱۵	فارغان	سرگز احمدی	۵۲/۸	۳۴	سوزا	درگهان	۲۴
۱۶	سرگز احمدی	فارغان	۵۲/۸	۳۵	تازیان	بندرعباس	۲۴/۲
۱۷	پارسیان	دشتی	۳/۳	۳۶	تیرو	میناب	۲۷
۱۸	کوشکنار	دشتی	۱۸/۲	۳۷	کوهستک	بندر گروک	۲۸/۷
۱۹	دشتی	پارسیان	۳/۳	۳۸	لمزان	بندرکنگ	۱۰۹/۲
	مساحت استان		۷۰۶۹۷		میانگین فواصل ^۱		۳۸/۷۶
	مجموع فاصله‌ها		۱۴۷۳		مقدار متوسط توزیع تصادفی ^۲		۲۱/۵۶
	تعداد سکونتگاه‌ها		۳۸		شاخص نزدیک‌ترین همسایگی ^۳		۱/۷۹

منبع: نگارندگان

بنابراین ملاحظه می‌شود که شاخص نزدیک‌ترین همسایگی در استان هرمزگان برابر با ۱/۷۹ می‌باشد که بیانگر الگوی پراکندگی تصادفی و متمایل به منظم است. این امر ناشی از تبدیل روستاهای بزرگ به شهر در فواصل نزدیک به شهرهای بزرگ و متوسط استان است.

۶. نتیجه‌گیری

پراکندگی جمعیت در داخل هر کشور به دلایل متعددی متفاوت است که یکی از مهم‌ترین آنها میزان شهرنشینی است. بسیاری از کشورهای در حال توسعه الگوی توزیع جمعیت خود را در قالب یک شهر خیلی بزرگ نشان می‌دهند، در حالی که در کشورهای توسعه یافته توزیع جمعیت شهرنشین در سراسر کشور در شهرها توزیع یافته‌اند (کووارد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۷). بررسی سلسله مراتب شهری استان هرمزگان در طول سرشماری ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، بیانگر عدم تعادل و توازن آن است به گونه‌ای که شهر بندرعباس با جذب بیش از ۶۵ درصد از کل جمعیت شهری استان این عدم تعادل را کاملاً نمایان ساخته است. به واقع پدیده نخست شهری را همان گونه که در کشور کاملاً مشخص است در استان هرمزگان نیز می‌توان مشاهده کرد و این مسأله از طریق مدل‌های مختلف به اثبات رسیده است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های نظام شهرنشینی در استان هرمزگان، رشد شهرهای بزرگ و تراکم جمعیت در آن

^۱ $Dobs = \frac{\sum D}{N}$ مجموع فاصله‌ها تقسیم بر تعداد سکونتگاه‌ها

^۲ $Dran = \frac{\sum A}{N}$ مساحت استان تقسیم بر تعداد سکونتگاه‌ها

^۳ $Rn = \frac{Dobs}{Dran}$ میانگین فواصل تقسیم بر متوسط توزیع تصادفی

هاست و بر اساس نتایج این مطالعه، از شبکه متعادل نظام شهری و سلسله مراتبی سکونتگاه‌های شهری برخوردار نیست. بررسی‌ها نشان می‌دهد تنها شهر بزرگ استان (بندرعباس) خارج از ترتیب نظام شهری قرار گرفته و به‌عنوان شهر برتر یا نخست شهر برتری خود را در طی چهار دهه حفظ کرده است. اگر توزیع شهرها را برحسب طبقات جمعیتی و گروه‌های مختلف شهری (شهرهای بزرگ، شهرهای متوسط و شهرهای کوچک) بررسی کنیم می‌توان آنرا به هر می تشبیه کرد که در قاعده هرم تعداد زیادی شهرهای کوچک قرار می‌گیرند که به تدریج از تعداد آن‌ها در طبقات بالایی کاسته می‌شود تا اینکه در راس هرم تنها یک شهر باقی می‌ماند که همان نخست شهر است. در شبکه شهری هرمزگان برای شهر بندرعباس تقریباً چنین وضعی قابل مشاهده است بر اساس جداول و نمودارهایی که پیش از این بیان شد، می‌توان شبکه شهری هرمزگان را چنین تفسیر کرد: براساس قاعده رتبه-اندازه، شبکه شهری هرمزگان در سال‌های (۱۳۹۵-۱۳۶۵) دچار عدم تعادل بوده است. قرار گرفتن شهر بندرعباس در چهار دوره آماری به عنوان شهر برتر در این شبکه بر عدم تعادل آن افزوده است. طبق نمودارهای چهار دوره آماری مشاهده می‌شود که فاصله میان شهر بندرعباس با شهرهای پایین دست آن یعنی میناب، بندرلنگه، رودان و دیگر شهرهای استان زیاد بوده و این فاصله در دهه اخیر بیشتر شده است؛ و شهرهای بعد از بندرعباس نتوانسته‌اند جمعیت مطلوب خود را کسب کنند. شهر بندرعباس در هر چهار دوره آماری جایگاه خود را به عنوان شهر برتر در شبکه شهری بندرعباس حفظ کرده است و شهر میناب با فاصله زیاد نسبت به بندرعباس در هر چهار دوره آماری جایگاه دوم را به خود اختصاص داده است. در نمودارها مشاهده می‌شود که شهرهای میانی شبکه شهری این استان دارای تغییرات زیادی در چهار دوره آماری بوده‌اند و نتوانسته‌اند جایگاه خود را در استان ثابت نگه دارند. بیشتر این شهرها روند نزولی داشته‌اند. دلایل این وضع عبارت است از: موقعیت منطقه از نظر سیاسی، دادن عنوان شهر بدون توجه به ملاک جمعیتی به جهت ارائه امکانات و خدمات به روستاهای پایین دست خود (مانند ابوموسی، گوهران و سردشت)؛ همچنین توجه کمتر مسئولان به شهرهایی که تازه در فهرست شهرهای استان قرار گرفته‌اند، عدم تحقق برخی اهداف و برنامه‌های طرح ناحیه‌ای همچون بارگذاری جمعیت در مکران و پارسیان و تامین منابع آب در بشاگرد و دلایل مختلف دیگر باعث شده است بیشتر شهرهای استان روند نزولی جمعیت‌پذیری داشته باشند. با توجه به اینکه طرح‌های ناحیه‌ای در استان هرمزگان در پیش بینی و پیشنهاد نقاط سکونتگاهی شهری در سطح استان در سطح قابل قبولی موفق عمل کرده است، با این حال به نظر می‌رسد پیش بینی‌های جمعیت از وضع موجود پایین تر می‌باشد. همچنین بر اساس ضریب آنتروپی نیز می‌توان عنوان کرد که نظام جمعیت در شبکه شهری استان به سوی عدم تعادل در حرکت است. نتایج نشان می‌دهد نخست شهری و قطبی شدن جمعیت مهمترین ویژگی استقرار جمعیت در استان هرمزگان است و ناموزونی جمعیتی شهرهای استان به دلیل تمرکز جمعیت، فعالیت، امکانات و خدمات در شهر بندرعباس و فاصله ای ۷ برابری آن با شهر دوم (میناب)، طی چهار دهه مورد مطالعه مشهود است چنین وضعیتی ضرورت برنامه ریزی و هدف حرکت به سوی تعادل جمعیتی و باز توزیع آن از طریق توجه به مناطق مستعد بارگذاری جمعیت بر اساس طرح‌ها و برنامه‌های ناحیه‌ای را روشن تر می‌کند. از طرفی براساس شاخص‌های هرفیندال و هندرسون در دهه‌های اخیر از شدت تمرکز جمعیت کاسته شده و توزیع جمعیت در نظام شهری استان به سمت عدم تمرکز نسبی پیشرفته است. الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری بر اساس شاخص میزان مجاورت نشان می‌دهد که پراکنش جمعیت شهری استان متمایل به منظم بوده که این امر ناشی از تبدیل روستاهای بزرگ به شهر در فواصل نزدیک به شهرهای بزرگ و متوسط استان است. بنابراین در یک جمع‌بندی کلی در مورد آینده شبکه شهری استان هرمزگان باید گفت با توجه به روند در جریان و همچنین تقابل برنامه‌ریزی‌های مربوط به هدایت توسعه شهری با این روندها و سایر عواملی که تاثیرگذاری آن در راه است، اگر دگرگونی‌های عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌ها انجام نشود، احتمال می‌رود با شکل جدیدی از جابجایی‌ها در قالب مهاجرت و جابجایی‌های، به نفع قطب مهم‌تر (نخست شهر بندرعباس) مواجه خواهیم شد. استان هرمزگان در مجموع با چهار مشکل اساسی برای رسیدن به توسعه متوازن فضایی روبرو است: اول) تمرکز شدید جمعیت، خدمات و سرمایه‌گذاری‌ها در شهر بندرعباس که موجب ناهمگونی فضایی و عقب افتادگی سایر مناطق، به خصوص روستاها شده؛ دوم) وجود خلاء سکونتگاهی در نظام سلسله مراتب سکونتگاهی و عدم توجه به نقش شهر میانی در تعدیل نظام سکونتگاهی و ایجاد ارتباط با مراکز کوچک سکونتگاهی؛ سوم) ویژگی خاص محیطی استان به دلیل قرارگیری در مناطق کویر و گرم خشک که در نتیجه این عوامل، بخشی از مساحت استان غیر قابل استفاده به منظور سکونت است مانند اراضی سنگلاخی (۱۸ درصد مساحت استان)، اراضی بدون پوشش، اراضی شور و نم‌زار و اراضی ماسه‌ای اشاره نمود؛ چهارم) ضعف خدمات‌رسانی به روستاها و عدم وجود ارتباط منطقی روستاها با سطوح بالاتر خود که در نتیجه بر روی کاهش جمعیت این نقاط و روند مهاجرت تاثیرگذار است. برای اصلاح ساختار

فضایی و دستیابی به ساختار متعادل تر توزیع جمعیت با توجه به تئوری‌های مطرح در این تحقیق، راه‌حل مناسب، تقویت شهرهای میانی است. در واقع با تقویت شهرهای میانی، تبدیل الگوی مهاجرت از روستا به نخست‌شهر به الگوی مهاجرت متوازن تر جمعیت کمک می‌کند. تقویت شهرهای میانی با ایجاد تحرک در بخش صنعت موجب ارتقاء کمی و کیفی سطح خدمات شهری و رفاهی و افزایش جاذبه برای مهاجرین شده و موجب انگیزش اقتصاد سکونتگاه‌های پیرامون می‌شود. از این گذشته تمرکز در ساختار فضایی خدمات، فعالیت، سکونت و ... به ایجاد مناطق حاشیه‌ای بزرگ منجر می‌شود و توزیع پراکنده آن‌ها سبب کوچکی نسبی حاشیه خواهد شد.

در پیشنهاد برای ساختار فضایی مناسب جهت جذب و استقرار پایدار جمعیت ساختار فضایی شهری استان هرمزگان، راهبرد مناسب بر اساس برنامه‌ها و طرح‌های ناحیه‌ای، استراتژی تثبیت پراکنده است. بر اساس رویکرد آمایشی طرح‌های ناحیه‌ای و با توجه به وضع موجود ساختار فضایی استان به منظور توسعه متعادل، راهبرد تثبیت پراکنده که سرمایه‌گذاری‌ها در شهرهای سطح دو استان (شهر میناب)، شهرهای سطح سه و شهرهایی که در مسیر راه ارتباطی اصلی قرار دارند صورت می‌گیرد.

در این مقاله با توجه به یافته‌ها و مقایسه با نتایج دیگر تحقیقات، از ۴ دسته شاخص‌ها استفاده شده است که میزان تمرکز، میزان تعادل، نخست شهری و پراکنش جمعیتی را اندازه‌گیری می‌کنند. بدین صورت که میزان نخست شهری از طریق بررسی شاخص نخست شهری، شاخص دو شهر، شاخص چهارشهر-دیویدسون، شاخص چهارشهر مهتا، شاخص موماو و الوصایی؛ میزان تمرکز با بررسی شاخص هرفیندال و شاخص هندرسون؛ میزان تعادل بر مبنای شاخص آنتروپی و قاعده رتبه-اندازه و الگوی پراکنش سکونتگاه‌های شهری با بررسی شاخص میزان مجاورت سنجدیده شده است.

در ذیل چند مورد از پیشنهادات ارائه شده است:

- ضرورت ساماندهی وضع کنونی و تمرکززدایی در منطقه شهری بندرعباس.
- ضرورت تعادل‌بخشی به فرایند توسعه آتی در سرتاسر استان هرمزگان.
- توجه به نظام مدیریت یکپارچه توسعه فضایی در منطقه.
- اصلاح شبکه فضایی سلسله‌مراتب سکونتگاهی و تقویت ارتباطات بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی.
- تقویت راه ارتباطی و خدمات زیربنایی در محور غرب و شرق استان.
- منطقه‌بندی سرزمین در جهت بهره‌وری متناسب با توان و ظرفیت‌های اکولوژیک.
- هماهنگی و پیوندهای محلی، استانی و ملی در امر برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های توسعه.
- اقدام به مطالعه و تهیه برنامه آمایش سرزمین در سطح ملی.

سپاسگزاری

ما از همه افرادی که در مشاوره علمی این مقاله مشارکت داشتند، سپاسگزاریم.

منابع

- ایزنلو، مرضیه؛ باسحا، مهدی و محقق‌ی کمال، سید حسین (۱۴۰۰). سنجش عدالت فضایی در شاخص شهر دوستدار سالمند تهران. نشریه سالمندشناسی: تهران.
- بدراف‌نژاد، ایوب؛ حسین‌نژاد، مجتبی و خسروی، سمیه (۱۳۹۲). تحلیل توزیع فضایی جمعیت در سلسله‌مراتب شهری استان گلستان (طی دوره زمانی ۱۳۶۵-۱۳۸۵). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۸(۲۴)، صص. ۸۵-۱۰۱.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ قربانی، رسول و حکمتی، فرید (۱۳۸۸). تحلیل ویژگی‌های نظام شهری منطقه آذربایجان با تاکید بر تاثیرات تمرکز اقتصادی شهر تبریز. *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۱۴(۲۹)، صص. ۱۱۷-۱۴۰.
- تقوایی، مسعود؛ وراثی، حمیدرضا و شیخی، حجت (۱۳۸۷). تحلیل جایگاه و نقش شهر میانی همدان در توسعه منطقه‌ای. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۷(۱۱)، صص. ۳۷-۶۴.
- حجی‌پور، محمد؛ پور، سمیرا و محمودی خوردنی، امین (۱۴۰۰). رویکرد کیفیت زندگی سکونتگاه‌های مرزی در برنامه‌های توسعه پنجساله ایران. *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۱۰(۳)، صص. ۷۷-۱۱۹.

- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت: تهران.
- داودی دهاقانی، ابراهیم؛ قمری، محمدرضا و اسماعیلی، علی (۱۴۰۲). تأثیر اقدامات پدافند غیرعامل در کاهش آسیب‌پذیری هنگ مرزی مهران. *مجله علوم و فنون مرزی*.
- رجایی، سید عباس و منصوریان، حسین (۱۳۹۹). تحلیل فضایی تحولات جمعیتی سکونتگاهی روستایی در مناطق مرزی ایران با استفاده از واحدهای پایه فضایی. *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۱۹(۱)، صص. ۶۳-۹۱.
- رضایی، قاسم؛ میرزاخانی، عبدالرحمن و ادیبی، علیرضا (۱۴۰۱). تأثیر ساختار سازمانی بر اثربخشی عملکرد کارکنان بانقش میانجی تفویض اختیار (مطالعه موردی: فرماندهی مرزبانی خوزستان). *مجله علوم و فنون مرزی*، ۱۱(۴)، صص. ۱-۱۴.
- زالی، نادر؛ گنجی، رضا و حسینی امینی، حسن (۱۳۹۶). برنامه‌ریزی تعادل جمعیتی شبکه شهری منطقه شمال کشور در افق ۱۴۰۰. *مهندسی جغرافیای سرزمین*، ۱(۱)، صص. ۵۴-۷۱.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان (۱۳۹۸). سند راهبردی آمایش سرزمین استان هرمزگان. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- سیف‌الدینی، فرانک (۱۳۸۳). برنامه‌ریزی شهری: *ارزشیابی طرح‌ها و برنامه‌ها*. نشر آییژ: تهران.
- شیخی، حجت و شاهپوند، احمد (۱۳۹۱). تحلیلی بر توسعه منطقه‌ای و سطح‌بندی نظام شهری در منطقه زاگرس. *برنامه‌ریزی فضایی*، ۲(۲)، صص. ۲۱-۴۰.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری. انتشارات دانشگاه علم و صنعت: تهران.
- کاظمی‌پور، شهاب (۱۳۸۷). روشهای مقدماتی تحلیل جمعیت. جاس چهاردهم، انتشارات دانشگاه پیام‌نور: تهران.
- کمیلی، حامد (۱۳۸۷). روش‌شناسی ارزیابی طرح‌ها، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- محمدیان مصمم، حسن؛ علیپور، عباس؛ علیپوری، احسان و یداله نیا، حسن (۱۳۹۷). ارائه الگوی چارچوب ساختار فضایی با تأکید بر ثبات و استقرار پایدار جمعیت (مطالعه موردی: استان هرمزگان). *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس*، ۱۰(۳۶)، صص. ۱۱۳-۱۳۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۶۷). سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۶). سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۸). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۱). گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۷). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵. سازمان برنامه و بودجه کشور: تهران.
- مهندسیین مشاور پیشاهنگان آمایش (۱۳۸۶). طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه بندرعباس. وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان هرمزگان.
- مهندسیین مشاور پیشاهنگان آمایش (۱۳۸۷). طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه بندرلنگه، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان هرمزگان.
- مهندسیین مشاور پیشاهنگان آمایش (۱۳۹۱). طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه قشم، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان هرمزگان.
- مهندسیین مشاور پیشاهنگان آمایش (۱۳۹۲). طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه بندر جاسک. وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان هرمزگان.
- میرزاده کوهشاهی، مهدی و ابادری، نسرين (۱۳۹۶). انتظام فضایی شهرها و برنامه‌ریزی راهبردی استقرار جمعیت در سواحل جنوبی ایران. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۲۰(۷۸)، صص. ۳۹-۶۴.
- یاری، احسان؛ حاتمی، داود و حاتمی، حمیده (۱۴۰۱). تحلیلی بر وضعیت سالمندی جیعیست استان‌های مرزی ساحلی کشور و توزیع فضایی آن. *مجله علوم و فنون مرزی*، ۱۱(۴).
- Asadoorian, M.O. (2008). Simulating the spatial distribution of population and emissions to 2100. *Environmental and Resource Economics*, 39(3), pp. 199-221.
- Guan, D., Lei, L., and Han, Z. (2020). Spatial-temporal variation of population aging: a case study of China's Liaoning province. *Complexity*, 28, pp. 1-12.
- Horner, M. W., Duncan, M. D., Wood, B. S., Valdez-Torres, Y., and Stansbury, C. (2015). Do aging populations have differential accessibility to activities? Analyzing the spatial structure of social, professional, and business opportunities. *Travel Behaviour and Society*, 2(3), pp. 182- 191.
- Jefferson, M. (1939). The law of the primate City. *Geographical Review*, 29(2), pp. 226-232.
- She, J., M WR, C. Y. (2015). Aging at home and the intent to relocate in Beijing. *Prog Geogr*, 34, pp. 1577-85.

Wheeler, J., Muller, P. (1998). The City as an Economic Node, Germany, Wiely VCH.

References

- Asadoorian, M.O. (2008). Simulating the spatial distribution of population and emissions to 2100. *Environmental and Resource Economics*, 39(3), pp. 199-221.
- Badraqnejad, A., Hosseinnejad, M., & Khosravi, S. (2013). Analyzing spatial distribution population in city hierarchies of golestan province (time period 1986-2006). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 8(24), 85-101. [In Persian]
- Consulting Engineers of Scouts of the Land use planning. (2007). Bandar Abbas regional development and construction (master) plan. Ministry of Road & Urban Development of Iran, Road & Urban Development Organization of Hormozgan Province. [In Persian]
- Consulting Engineers of Scouts of the Land use planning. (2008). Bandar Lengeh regional development and construction (master) plan. Ministry of Road & Urban Development of Iran, Road & Urban Development Organization of Hormozgan Province. [In Persian]
- Consulting Engineers of Scouts of the Land use planning. (2012). Gheshm regional development and construction (master) plan. Ministry of Road & Urban Development of Iran, Road & Urban Development Organization of Hormozgan Province. [In Persian]
- Consulting Engineers of Scouts of the Land use planning. (2013). Jask regional development and construction (master) plan. Ministry of Road & Urban Development of Iran, Road & Urban Development Organization of Hormozgan Province. [In Persian]
- Guan, D., Lei, L., and Han, Z. (2020). Spatial-temporal variation of population aging: a case study of China's Liaoning province. *Complexity*, 28, pp. 1-12.
- Hajipour, M., Pour, S., and Mahmoudi Khorandi, A. (2021). the approach to the quality of life of border settlements in Iran's five-year development plans. *Frontier Science and Technology Quarterly*, 10(3), pp. 77-119. [In Persian]
- Horner, M. W., Duncan, M. D., Wood, B. S., Valdez-Torres, Y., and Stansbury, C. (2015). Do aging populations have differential accessibility to activities? Analyzing the spatial structure of social, professional, and business opportunities. *Travel Behaviour and Society*, 2(3), pp. 182- 191.
- Izanlou, M., Baskha, M., and Mohagheghi Kamal, S. H. (2022). Measuring Spatial Justice in Tehran's Age-Friendly City Index. *Geriatric Journal*, 6 (2), pp. 19-29. [In Persian]
- Jefferson, M. (1939). The law of the primate City. *Geographical Review*, 29(2), pp. 226-232.
- Management and Planning Organization of Hormozgan Province. (2019). Hormozgan province land development strategic document. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Mirzadeh koohshahi, M., Abazari, N. (2018). Urban Spatial Regulation and Strategic Planning of Population Pemploiement on the Southern Shoreline of Iran. *Strategic Studies Quarterly*, 20(78), pp. 39-64. [In Persian]
- Mohammadian Mosammam, H., Alipour, A., Alipouri, E., and Yadollahnia, H. (2018). Introducing the Spatial Structure Framework Model with an Emphasis on Stable and Sustainable Population (Case Study: Hormozgan Province). *Zagros landscape geography and urban planning Quarterly*, 10(36), pp. 113-135. [In Persian]
- Pourmohammadi, M. R., Ghorbani, R., and Hekmati, F. (۲۰۰۹). The Analysis of Urban System Characteristics of Azerbaijan Area with an Emphasis an Economic Centralization Effects in Tabriz Metropolitan. *Journal of Geography and Planning*, 14(29), pp. 117-140. [In Persian]
- She, J., M WR, C. Y. (2015). Aging at home and the intent to relocate in Beijing. *Prog Geogr*, 34, pp. 1577-85.
- Sheikhi, H., Shahivandi, A. (2012). The analysis of the regional development and the urban stratification in Zagros region. *Spatial Planning*, 2(2), pp. 21-40. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (1989). The General Population and Housing Census in 1987. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (1998). The General Population and Housing Census in 1997. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (2009). Detailed Results of The General Population and Housing Census in 2007. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (2012). Excerpt of the Results of The General Population and Housing Census in 2012. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (2018). Detailed Results of The General Population and Housing Census in 2017. Iran Planning and Budget Organization: Tehran. [In Persian]
- Taghva'ee, M., Vaaresi, H. R., and Sheikhi, H. (2008). The analysis of place and role of middle city of Hamadan in regional development. *Journal of Geography and Regional Development*, 7(11), pp. 37-64. [In Persian]
- Wheeler, J., Muller, P. (1998). The City as an Economic Node, Germany, Wiely VCH.
- Zali, N., Ganji, R., and Hoseini, H. (2017). Population Balance Planning for Metropolitan Area Network (MAN) in North of Iran in the 1400 Horizon. *Geographical Engineering of Territory*, 1(1), pp. 54-71. [In Persian]

نحوه استناد به این مقاله:

حق لسان، مسعود؛ داورپناه، احسان و سوداگر، مهسا (۱۴۰۲). ارزیابی تحقق‌پذیری هدف‌های برنامه‌های جامع ناحیه‌ای بر نظام توزیع فضایی جمعیت در سکونتگاه‌های شهری استان هرمزگان. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۴(۱۵)، صص. ۷۱-۹۸.
DOI: 10.22124/GSCAJ.2023.24560.1241

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

